

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра східної і слов'янської філології

Кваліфікаційна робота магістра з лінгвістики на тему:
ПОЛЬСЬКИЙ ДИСКУРС КИЄВА II ПОЛ. ХІХ СТ.
(НА МАТЕРІАЛАХ МЕМУАРНОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Допущено до захисту

студента групи Мпол 58-22

_____ року

факультету східної і слов'янської філології

освітньо-професійної програми "Сучасні філологічні студії (англійська мова і друга іноземна мова): лінгвістика та перекладознавство"

за спеціальністю 035 Філологія

Телегіна Вячеслава Андрійовича

Завідувач кафедри східної і слов'янської філології

Науковий керівник:

доктор філологічних наук,
професор Валігура Ольга
Романівна

кандидат історичних наук, доцент, доц.
кафедри східної і слов'янської філології

Міненкова Наталія Євгенівна

_____
(підпис)

_____
(ПІБ)

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

КИЇВ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ	
ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Стан вивчення проблеми.....	7
1. 2. Поняття дискурс міста	10
1.3. Джерельна база та методологія дослідження.....	17
РОЗДІЛ 2: ПОЛЬСЬКИЙ ОБРАЗ КИЄВА II ПОЛ. XIX СТ.	
2.1. Образ київської топографії й міських районів на сторінках мемуарів.....	29
2.2. Київ — сакральний центр православ'я.....	46
2.3. Київ — частина втраченої батьківщини поляків.....	53
РОЗДІЛ 3: ДИСКУРС-АНАЛІЗ ТЕКСТІВ МЕМУАРІВ II ПОЛ. XIX СТ. НА	
ПРИКЛАДІ СПОГАДІВ Ю. БЕЛІНИ-КЕНДЖИЦЬКОГО "ЧОРНА	
КНИЖЕЧКА"	
3.1. Авторство, теми та контекст написання "Чорної книжечки" Ю. Беліни-	
Кенджицького.....	64
3.2. Мова, структура та мовленєва специфіка спогадів Ю. Беліни-	
Кенджицького.....	72
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	95
РЕЗЮМЕ.....	103

Телегін В. Польський дискурс Києва II пол. XIX ст. (на матеріалах мемуарної літератури). Київський національний лінгвістичний університет. 2023. 104 с.

У поданій магістерській роботі проаналізовано широкий спектр питань, пов'язаних з аналізом польського дискурсу Києва на основі використання польськомовних мемуарів II пол. XIX. Було визначено основні погляди науковців на категорію "дискурс міста". Узагальнено досвід вивчення поданої проблематики на сторінках праць дослідників попередніх десятиліть. Було досліджено основні методологічні підходи до аналізу дискурсу міста. У ході кваліфікаційної роботи було простежено лінгвістичні особливості репрезентації на сторінках польськомовних мемуарів поданого часу ідей про Київ як про сакральний центр і частину втраченої батьківщини поляків. Для унаочнення було проведено дискурс аналіз одного з мемуарів з метою встановлення основних мовних й мовленнєвих характеристик пам'ятки.

Ключові слова: дискурс міста, міський текст, мемуари, поляки Києва

Tieliehin V. Polski dyskurs Kijowa II poł. XIX wieku (na podstawie literatury pamiętnikarskiej). Kijowski Narodowy Uniwersytet Lingwistyczny. 2023. 104 s.

W pracy magisterskiej poddano analizie szeroki wachlarz zagadnień związanych z analizą polskiego dyskursu Kijowa na podstawie wykorzystania polskojęzycznych pamiętników II poł. XIX wieku. Określono główne poglądy naukowców na temat kategorii "dyskurs miasta". Podsumowano doświadczenia studiowania prezentowanej problematyki na kartach prac badaczy poprzednich dekad. Zbadano główne podejścia metodologiczne do analizy dyskursu miasta. W toku przygotowania pracy magisterskiej na kartach polskojęzycznych pamiętników tamtego czasu prześledzono cechy językowe reprezentacji idei Kijowa jako świętego ośrodka i części utraconej ojczyzny Polaków. W celu wizualizacji przeprowadzono analizę dyskursu jednego ze wspomnień w celu ustalenia głównych cech językowych i mowy pamiętnika.

Słowa kluczowe: dyskurs miasta, tekst miasta, pamiętniki, Polacy w Kijowie

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Міська тематика у міждисциплінарних дослідженнях останніх десятиліть стабільно займає високе місце серед ряду проблему теоретичного й прикладного характеру. Подібна актуалізація міських студій зумовлена насамперед стрімкими урбанізаційними процесами у світі, які спричинили те, що лєвова частка людства проживає у містах.

З-поміж наукових проблем, які у міських студіях актуалізуються найчастіше, осібне місце - в дослідженнях, які присвячені аналізу уявлень про місто. У таких роботах порушується низка питань щодо уявлень про просторову, знаково-символічну, аксіологічну структури міст в урбаністичному тексті. Дискурсом міста в лінгвістичних й літературознавчих працях заведено вважати сукупність тестових елементів і/або сукупність текстів, присвячених міському просторові як предмету досліджень.

Нині в гуманітаристиці існує багато методологічних підходів до аналізу дискурсу міста, однак одним з найбільш перспективних, на наш погляд, є метод лінгвосеміотичного дослідження, використання якого дозволяє значною мірою реконструювати світ уявлень про місто через аналіз знаково-образних елементів міського тексту. Станом на початок 2020-х рр. в українській науці було підготовлено певну кількість досліджень, присвячених лінгвосеміотичному аналізу міського простору, однак наразі досі відсутня комплексна робота, яка б розкрила проблематику лінгвосеміотики урбаністичного тексту під кутом погляду етнічної меншини (зокрема поляків), а саме таким буде одне з завдань кваліфікаційної роботи.

Отже, актуальність поданого дослідження зумовлюється загальним спрямуванням сучасних лінгвістичних студій на міські дослідження в останні десятиліття. Детальний аналіз лінгвосеміотики польського дискурсу Києва на ґрунті використання польськомовних мемуарних джерел II пол. XIX ст. має значну актуальність, оскільки дозволяє з'ясувати низку питань пов'язаних з уявленнями поляків того часу щодо семантичної, історичної й знаково-символічної організації міського простору Києва в дискурсі міста.

Об'єкт дослідження: польськомовна мемуарна література II пол. XIX ст., в якій більшою чи меншою мірою репрезентується польський дискурс Києва поданого часу.

Предмет дослідження: польський дискурс Києва, який у поданій роботі ми трактуємо як сукупність характерних деталей і поглядів на місто, що має свій вияв у семантичній й символічній мові міського тексту

Джерельна база дослідження і фактичний матеріал. Матеріалом дослідження слугуватиме вибірка із 33-х польськомовних мемуарів II пол. XIX століття, аналіз яких дасть можливість дослідити лінгвістичні аспекти польського дискурсу Києва.

Мета роботи полягає у комплексному лінгвістичному дослідженні польського дискурсу Києва через призму польськомовних мемуарів II пол. XIX ст.

Відповідно до зазначеної мети поставлено наступні **завдання:**

- охарактеризувати стан розробки наукової проблематики в науковій спадщині;
- охарактеризувати основні погляди науковців щодо категорії "дискурсу міста" як предмету міждисциплінарних досліджень;
- визначити особливості використання мемуарних джерел у лінгвістичних дослідженнях;
- віднайти серед історичних джерел польськомовні мемуари II пол. XIX ст., у яких висвітлено польський дискурс Києва поданого часу для формування репрезентативної джерельної вибірки;
- окреслити теоретичні засади дослідження дискурсу міста;
- дослідити уявлення про просторову організацію київського дискурсу на прикладі аналізу топографії й районування міста;
- проаналізувати мовні й стилістичні деталі репрезентації дискурсу Києва як сакрального центру християнства;
- простежити лінгвістичні особливості відтворення на сторінках мемуарів дискурсу Києва як частини втраченої Батьківщини поляків;

- дослідити проблему авторства, теми та контексту написання "Чорної книжечки" як перший етап для проведення дискурс-аналізу;
- проаналізувати мову, структуру й мовленнєві аспекти спогадів Ю. Беліни-Кенджицького;

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання конкретних завдань роботи було використано такі теоретичні загальнонаукові методи дослідження як абстрагування, узагальнення, формалізація, індукція та дедукція. Велике значення мають системний і структурно-функційні методи при аналізі мемуарних джерел. В методологічній основі поданої роботи лежить лінгвoseміотичний метод, використання якого дозволить реконструювати й інтерпретувати знаково-символічну систему, образи й позатексну інформацію на сторінках мемуарних збірок.

Крім того, був задіяний біографічний метод для кращого осмислення ролі біографії діяча в процесі формування образів, культурно-типологічний – з метою репрезентації історико-суспільного тла, в якому жили автори досліджуваних мемуарів.

Під час аналізу мемуарної збірки "Чорна книжечка" Ю. Беліни-Кенджицького було використано метод дискурс-аналізу, використання якого сприяло дослідженню дискурсивних стратегій автора й особливостей мовленнєвих рис твору.

Наукова новизна курсової роботи полягає в комплексному дослідженні актуальної теми, яка досі не отримала цілісного висвітлення у вітчизняній науці.

Вперше:

- було визначено лінгвістичні особливості дискурсу Києва на сторінках польськомовних мемуарів II пол. XIX ст.;
- було проаналізовано погляд авторів польськомовних мемуарів II пол. XIX ст. на два важливі візії Києва – візії Києва як сакрального центру і як частини втраченої батьківщини.;
- було проведено дискурс-аналіз мовних і мовленнєвих особливостей мемуарної пам'ятки "Чорна книжечка" Ю. Беліни-Кенджицького;

Теоретичне значення очікуваних результатів дисертації вбачається її внеском у лінгвістику тексту, семіотику, дискурсологію, лінгвокультурологію та розробку методології лінгвосеміотичних досліджень урбаністичного тексту при використанні мемуарних джерел.

Практичне значення очікуваних результатів дисертації має два основні аспекти. Насамперед результати дослідження розширяють українську наукову спадщину комплексною розробкою проблематики, яка досі не отримала релевантного висвітлення у працях вітчизняних науковців. Не менш важливо, що результати дослідження згодом можуть бути залученні в процесі викладання як польської мови, так і ряду теоретико-методологічних навчальних курсів з лінгвосеміотики й аналізу урбаністичного тексту з подальшою підготовкою відповідних методичних матеріалів.

Апробація досліджень була здійснена у межах 2 наукових конференцій шляхом підготовки тез і статей. Зокрема було опубліковано наступні наукові роботи:

Телегін В. Київ у світлі спогадів Ю. Беліни-Кенджицького. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку: збірник матеріалів конференції*. Переяслав, 2020. 116-122

Телегін В. Польська візія Києва II пол. XIX ст.: термінологія дослідження. *"Ad orbem per linguas. До світу через мови"*. Матеріали Міжнародної науково-практичної відеоконференції "Наративи сучасної України у світовій геополітиці", 18–19 травня 2023 року. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2023. 312-313

Логіка дослідження зумовила **структуру** магістерської роботи: вступ, 3 розділи, висновок, список використаних джерел та літератури із загальною кількістю 98 одиниць.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан вивчення проблеми

У цьому розділі нами буде проаналізовано попередні наукові розробки, присвячені дискурсові Києва на ґрунті використання польськомовних джерел II пол. XIX ст.

На основі аналізу української й закордонної наукової спадщини ми визначили, що постульована проблематика є недостатньо досліджена. У результаті всестороннього пошуку з використанням евристичних методів нами було віднайдено й проаналізовано лише поодинокі статті – жодного монографічного дослідження чи дисертації наразі не підготовлено, що свідчить з одного боку про справді слабкий рівень дослідження, однак з іншого боку – про велику перспективність аналізу теми у майбутньому. Однак, попри лише фрагментарність попередніх досліджень, не варто їх повністю ігнорувати – нашим завданням є проведення детального аналізу віднайдених статей для формування розуміння найбільш характерних рис висвітлення проблематики на сторінках наукових розвідок.

До однієї з кращих робіт на цю тему, на наш погляд, варто віднести статтю відомого українського полоніста й дослідника польської літератури XIX ст. В. Єршова під назвою "Київський урбаністичний простір у польськомовній літературі Правобережжя доби романтизму" (Єршов, 2010). Оперуючи низкою польськомовних джерел початку й середини XIX ст., мовознавець подає генералізовану картину: найчастіше згадувані міські об'єкти, відомі сюжети, ставлення поляків до Києва тієї епохи.

У вступній частині В. Єршов аналізує причини зацікавлення поляками Києвом, називаючи наступні: Київські контракти й пошук незвичайного у цьому географічно далекому місті (Єршов, 2010, с.540). Далі дослідник вдається до дослідження особливостей висвітлення топосу міста у кількох питаннях: антиномія "своє/чуже" у міському просторі, сакральне й профанне у Києві,

особисті враження поляків від перебування у місті. Професор Житомирського національного університету ім. І. Франка приходиться до висновку, що київський міський простір мав 2 рівні мемуаристичних рецепцій: православне місто як місто екзотичне й місто контрактів як місто приємних безтурботних розваг (Єршов, 2010, с. 542).

Варто водночас відзначити, що цю статтю можна вважати лише своєрідним вступом до більш комплексних і детальних студій з огляду на фрагментарність поданої В. Єршовим картини. Дослідник порушує одразу ряд наукових питань (святе/профанне у місті, чуже/своє у місті тощо), які, немов у нарисі аналізуються, однак лише фрагментарно й опосередковано. На наш погляд, доречнішим було б зосередитись на певній вузькій проблемі й зробити більш комплексний аналіз, аніж у межах короткої статті підіймати низку наукових питань без подальшого дослідження.

Якщо ж говорити про дослідження, зроблені польськими дослідниками, насамперед варто згадати про професорку Люблінської політехніки Г. Рарот., яка присвятила кілька своїх робіт дослідженню дискурсу Києва ХІХ ст. Найбільш близьким до нашої теми є її стаття під назвою "Філософія міста Києва. Нарис тематики" (*Filozofia miasta Kijowa. Zarys tematyki*), яка була опублікована у 2012 р. У статті авторка ставить одразу кілька завдань. Перше завдання – дослідити образ Києва у літературах – українській, польській і російській. Як стверджує Г. Рарот, такий метод "не тільки узагальнює окреслений фрагмент зовнішньої реальності, як вимагає науковий підхід, але піддає його також, правилам конструювання, які мають справді літературний характер". (Rarot, 2012, с. 249).

Друге завдання, яке було поставлено дослідницею, полягало в аналізі аксіології міста як предмету філософського дослідження. Серед джерел, на які спирається авторка у цій статті, представлені як сучасні українські і російські твори, так й польські мемуари, які датуються ХІХ ст. – наприклад, мемуари Й. Крашевського. Ми вважаємо дуже слушним, що пані Г. Рарот вже у самій назві наукової розробки чітко визначила, що не претендує на всеохопність дослідження – її стаття є лише нарисом, що порушує окремі питання з царини

проблематики образу Києва. Цінність її статті, на наш погляд, полягає у залученні філософських методів при здійсненні аналізу дискурсу Києва, що методологічно розширює варіанти дослідження проблематики.

Достатньо добре підготовленою ми вважаємо статтю професорки Інституту філології КНУ ім. Т. Шевченка М. Брацької, яка була опублікована у 2020 р. під красномовним заголовком "Київ ХІХ ст. очима польських мешканців і подорожуючих: питання поетики міста у мемуарній літературі" (Bracka M. Dziewiętnastowieczny Kijów oczami polskich mieszkańców i podróżników: kwestie poetyki miasta w literaturze pamiętnikarskiej). Маючи перед собою схожу з нашою тематику дослідження, авторка сконцентрувала свою увагу на трьох мемуарних джерелах (А. Грози, А. Марцінковського і М. Чайковського) у ході пошуку відповіді на запитання, як поляки ХІХ ст. трактували Київ.

Дослідниця у статті підіймає такі важливі питання як топографія, кольористика, світ антонімії сакрального і профанного у місті тощо. На сторінках праці полоністка свідомо того, що "опис простору міста у тексті є вибіркоvim трактування описуваних об'єктів, суб'єктивною оцінкою побачених реалій, а подача інформації є неповною і односторонньою" (Bracka, 2020, с. 22), що, на наш погляд, у першу чергу варто враховувати при аналізі дискурсу міста. На основі дослідження трьох мемуарних пам'яток, авторка доходить до висновку, що Київ у ІІ пол. ХІХ ст. досі залишався важливим суспільно-політичним центром поляків, хоч його важливість в економічному житті дещо знизилась (Bracka, 2020, с. 22). У завершенні своєї роботи пані М. Брацька перераховує найбільш характерні риси київського міського простору під призмою аналізу трьох збірок зі спогадами поляків:

1. відчуття зв'язку з містом: чуже/своє;
2. сакральність простору;
3. профанне у місті;
4. специфічне розташування Києва: земля-повітря-вода (Bracka, 2012 с.27)

Визнаючи високий рівень підготовленої статті, маємо при цьому зазначити, що подана наукова робота є досить фрагментарною й розкриває лише кілька аспектів проблематики дискурсу Києва II пол. XIX ст., однак може бути фундаментом до подальших більш системних досліджень.

Отже, провівши роботу з пошуку й аналізу дослідницьких робіт, присвячених польському дискурсові Києва II пол. XIX ст., ми можемо констатувати декілька речей. По-перше, як вже було сказано, очевидним став слабкий рівень дослідження поданої проблематики у працях філологів та істориків літератури. По-друге, можна констатувати, що більшість праць, дотичних до цієї, становлять статті, а не монографії чи дисертаційні дослідження. Попри незначну кількість і фрагментарність зміст праць, поданих у нашій вибірці, варто визнати те, що вони дозволяють зробити загальне уявлення про проблему польського дискурсу Києва II пол. XIX ст.

1.2. Категорія дискурсу міста

Місто як локус і своєрідний спосіб життя існує принаймні 10 тис. років (Каганов, 2012, с.25). Здавна міста були центрами торгової, політичної, культурної і наукової діяльності людських спільнот. Красномовним є той факт, що свого часу місто було визначено культурним антропологом Г.Чайлдом одним із критеріїв для цивілізації як етапу розвитку людства. (Крадин, 2006, с.184).

Міста як важлива частина соціопсихологічного простору людей впливали і визначали їхній спосіб життя, культуру й політику. Згадка культури у цьому переліку зовсім не є випадковою, оскільки, мешкаючи у містах, люди тісно взаємодіяли у культурному аспекті, створюючи міську культуру. Важливою частиною міської культури була література, в якій у більшій чи меншій мірі самі міста згадувались – відтак, міські тексти мають тривалу історію і глибоко інтегровані у світову культурну спадщину: містам з часів Античності присвячувались твори, а їхні концепти навіть ставали основою глобальних культурних міфів (Єрусалим – град Божий, Вавилон – місто розпусти) (Щербинина, 2011, с.41).

Жвавий інтерес до осмислення міста як феномену згодом зумовив появу окремого міждисциплінарного напрямку – міських студій. У якості наукового напрямку міські студії сформувались у ХІХ ст., коли з'явилися перші професійні праці на тему осмислення міського простору. Одними з перших вчених цієї нової галузі традиційно заведено вважати М. Вебера, К. Маркса, Ф. Ратцеля, Г. Зіммеля, які заклали основу міських студіям як предмету наукових пошуків (Сертакова, 2013, с.5) .

Міські студії від самого заснування як напрямку досліджень характеризувались міждисциплінарністю у плані підбору джерел й методологічних підходів. На сучасному етапі міждисциплінарність залишається важливою рисою міських студій і сьогодні до їх числа належать філософські, філологічні, історичні, архітектурні, економічні дослідження тощо. У межах цього міждисциплінарного кластера наукових студій дослідження присвячуються найрізноманітнішим аспектам життя міст і людей у них, які навіть важко було б коротко окреслити.

З-поміж багатьох містознавчих питань, які актуалізуються дослідниками різних галузей, особливу роль у гуманітаристиці останніх десятиліть займає проблема сприйняття міста різними особами. При розкритті цієї проблематики науковці послуговуються різними термінами, однак найчастіше вживають наступні:

1. топос міста;
2. дискурс міста;
3. образ міста;

Відтак, постає слушне питання про функціональну й семантичну різницю між ними й особливості використання.

Спершу поговоримо про топос як термін, що достатньо часто використовується у містознавчих дослідженнях.

Термін "топос" має давньогрецьке походження і початково означав загальне місце висновків (Артеменко, 2004, с. 84). Лише згодом цим терміном почали

позначати систему рис і характеристику конкретного місця як фактора, що впливає на властивості й функціональне призначення локуса (Артеменко, 2004, с. 84-85). Один з найвідоміших дослідників топосу – радянський науковець Ю. Лотман - визначав топос "просторовим континуумом тексту, в якому відображається світ об'єкту" (Лотман, 2000, с. 221). На думку українського дослідника В. Назарця, топос міста можна визначити як просторово-предметну реалію, яка концентрує у собі певні семантично-ціннісні аспекти людського буття (Назарець, 2013, с. 164).

Безумовно, варто розуміти наявність різноманітних трактувань поняття "топос" у працях вчених різних напрямків і методологічних підходів. Особисто ми достатньо влучним вважаємо визначення української філологині І. Вихор, яка наполягає на тому, що "формою образного розгортання наголошеної в площині тієї або іншої проблематики теми міста виступає у творі специфічний міський топос, принципи його сюжетної організації, архітектоніки, прийоми предметно-образної деталізації, мовленнєво-синтаксичної увиразненості". (Вихор, 2011, с.141).

Найчастіше наукові статті, присвячені топосу міста, стосується ролі певного міста у творчості або окремих творах письменника чи поета. Прикладами цього є нещодавні публікації О. Трунової (Трунова, 2020), Т. Доній (Доній, 2018) і В. Гарби (Гарба, 2015).

Наступний термін, який почасти вживається у містознавчих дослідженнях – це дискурс міста. Українські дослідники міського тексту (В. Назарець, І. Вихор, Д. Боклах) послідовні у думці, що між термінами "топос міста" і "дискурс міст" є велика семантична спорідненість.

Як відомо, категорія дискурсу є полісемантичною і має багато значень навіть в межах виключно філологічних досліджень. Цю полісемантичність можна простежити у словниках наукових термінів – наприклад, у "Короткому словнику лінгвістичних термінів" визначається, що слово "дискурс" має 5 основних дефініцій:

- 1) зв'язний текст;
- 2) усно-розмовна форма тексту;
- 3) діалог;
- 4) група висловлювань, пов'язаних між собою за змістом;
- 5) мовленнєвий твір як даність - письмова або усна" (Ніколаєва, с.467).

Для дослідників дискурсу місту найбільш близьке саме четверте визначення – себто розуміння дискурсу міста як сукупності висловів одного автора/авторів на певну міську тематику. Свідченням цього є публікації останніх років. Скажімо, дослідження присвячені радянському дискурсові міста (Гузенков, 2015) чи дискурсові міста у творчості певних авторів (Вихор, 2011) . Відповідно, у межах поданої кваліфікаційної роботи під поняттям „дискурс міста” ми будемо розуміти сукупність характерних деталей і поглядів на місто, що має свій вияв у семантичній й символічній мові міського тексту.

Як слушно, на нашу думку, зауважує українська філологиня І. Вихор, дискурс міста є такою понятійною величиною, яка походить від поняття „міський текст” (Вихор, 2011, с. 6) . Міський текст авторка трактує як „свого роду текст у тексті, сукупність знакових для образу міста його семантичних ознак, яка залишається більш або менш усталеною в більшості текстів, що репрезентують певне місто” (Вихор, 2011, с.6) . Своєю чергою дискурс міста у баченні І. Вихор є тією мовою, якою говорить міський текст, це специфічні, притаманні міським текстам принципи та закономірності художньої організації урбаністичної семантики та поетики, які дають змогу встановлювати та вивчати основні типологічні моделі образу міста в міських текстах (Вихор, 2011, с. 5).

Наступним досить вживаним у містознавчій літературі терміном є образ міста. Українське поняття „образ міста” співвідноситься з польським поняттям „wizerunek miasta” і з „the image of the city” в англійськомовній урбаністиці. . Дослідження образу міста на сторінках наукових досліджень розпочалось ще у 1970-х рр. представниками різних наукових дисциплін (M. Gallarza, I. G. Saura 2002, с. 56). Ця категорія жваво використовуються сьогодні географами

політологами , істориками , філософами , архітекторами. Про це свого часу писав Л. Замятін, присвятивши свій артикул тому, наскільки по-різному дивляться на образ міста як категорію досліджень науковці різних напрямків. Проаналізувавши розвідки філологів, архітекторів, економістів, мистецтвознавців, політологів, істориків Л. Замятін очікувано приходять до висновку, що кожна з наукових галузей звертає увагу на цікаві для неї специфічні деталі міського простору, дотичні до образу міста (Замятин, 2012, с.27) . Всі ці студії сприяють вивченню образу міста як системи символів в історичній динаміці, виявлення його стійких і мінливих компонентів.

На думку дослідниці Л. Везнер (Везнер, 2014) поняття "образ міста " може мати два різні значення, які вживаються у двох відмінних сферах. Перша сфера – "іміджева", відповідно до котрої місто має туристичний, економічний, політичний образ. Друга сфера – семіотична, в якій місто постає як площа взаємодії системи складних символів (Везнер, 2014, с. 3). Маючи на увазі саме другу сферу вживання терміну "образ міста " - семіотичну – ми можемо зауважити синонімічність у визначенні й використанні понять "образ міста " і "дискурс міста ". Обидва терміни вживають на позначення сукупності семантико-аксіологічних деталей міського поля, які у поєднанні творять узагальнений погляд на місто. Відтак, у нашій магістерській роботі терміни "образ міста" і "дискурс міста" є взаємозамінними, становлячи понятійну основу для поданої дослідницької роботи.

Одним із перших, хто окреслив свій предмет досліджень як образ міста, став американський науковець К. Лінч. У своїй монографії "Образ міста" (The image of the city), що вийшла друком ще у 1960 р., він заклав основу новітньому етапу аналізу образу міста. Методологічно його дослідження побудовані на поєднанні вивчення соціально-психологічного, політичного, економічного тла у процесі виокремлення образу міста (Лінч, 1982, с.15). Аргументуючи тему свого дослідження К. Лінч зазначає, що "все сприймається стосовно до оточення, до пов'язаних з індивідом подій, до попереднього досвіду – у кожного є свої

асоціації з містом, і цей особистий образ пронизаний спогадам" (Линч, 1982, с.50).

Узагальнений образ міста у такий спосіб формується з індивідуальних, попри те, що індивідуальні образи можуть сильно відрізнитись, в них завжди є певне ядро, яке дозволяє ототожнити образ (Линч, 1982, с.20).

Водночас слід підкреслити, що у всій своїй монографії автор так і не подає окресленої дефініції образу міста. Для К. Линча образ міста це і результат безпосереднього сприйняття, і пам'ять про минулий досвід у місті. (Линч, 1982, с.17).

Як слушно зауважує польська дослідниця С. Дудек-Маньковська (Sylwia Dudek-Mańkowska), у зв'язку з інтердисциплінарним характером дослідження образу міста представниками різних галузей постає складність у процесі створення універсальної дефініції (Dudek-Mańkowska, 2011, с. 44). Достатньо великою популярністю у науковій літературі користується визначення двох американських авторів (Р. Kotler, Н. Varich, 1991), які подають образ міста як виразник, який окреслює суму вірувань, ідей, уявлень, які особа має щодо того чи іншого міста (Р. Kotler, Н. Varich, 1991, с. 91). Схожим чином дефініцію образу міста подає Ф. Лоусон і М. Бонд-Боуві (F. Lawson, M. Bond-Bovy), пишучи, що образ міста складається зі знань й уявлень про нього, упередження й емоційне ставлення до міста. (F. Lawson, M. Bond-Bovy, 1991, с.94).

Ряд дослідників (К. Lynch; J. Burgess; S. Baloglu), які займаються дослідженням образу міста, вказують на те, що образ складається з двох неодмінних компонентів: афективна й когнітивна частини. У такому поділі когнітивні компоненти окреслюються як пізнавчі і напряду стосуються знань про місто – наприклад, знання про історію, умови життя, побут тощо. Своєю чергою афективні компоненти позначають суб'єктивні враження, упередження й емоції від контакту з містом. (Dudek-Mańkowska, 2011, с. 44)

Слід звернути особливу увагу на те, що образ міста є релятивною конструкцією, зміст якої залежить від того, ким є та чи інша особа, що

знаходиться у контакті з містом. Про істотність врахування соціального, психологічного і професійного аспектів біографії людини, котра репрезентує свій образ міста, кілька років тому писали у своїй статті С. Мельникова і О. Поршньова (Мельникова, Поршнева, 2016). Дослідниці подали яскраву ілюстрацію того, наскільки по-різному на місто споглядають представники різних професій: "будівельник бачить місто як складну систему різноманітної забудови, економіст як простір руху капіталу, а соціолог сприймає місто як драму взаємодій прошарків і груп суспільства" (Мельникова, Поршнева, 2016, с. 167). Відтак, дійсно, при аналізі текстів слід брати до уваги особливості біографії людини на певному етапі (цивільний статус/рід діяльності/країна проживання тощо), оскільки навіть в межах одного джерела людина, що писала спогади на різних етапах свого життя, могла мати не схожі між собою ідіолекти, у відмінний між собою спосіб подаючи інформацію.

Що ж до інших близьких понять, то варто зауважити, що часом вживається термін "ландшафт міста". Про нього зокрема пише українська дослідниця Л. Нагорна (Нагорна, 2013), котра розуміє під ландшафтом міста все що включає матеріальні і нематеріальні складові міського простору (Нагорна, 2013, с.130). За визначенням авторки, під культурним ландшафтом міста слід розуміти "систему символів, знаків, архетипів, стереотипів, які дають уявлення про образ міста, його обличчя" (Нагорна, 2013, с. 130). Однак, на наше особисте переконання, значних відмінностей між термінами "образ міста" і "ландшафт міст", оскільки обидва терміни вживаються у схожому значенні і зі схожою метою.

Підсумовуючи наведені вище міркування, варто наголосити на актуальності міської проблематики в останні десятиліття. Серед широкого кола питань, які жваво досліджуються, особливе місце займає питання дискурсу міста на сторінках наукових розвідок філологів, літературознавців і лінгвістів. Важливо наголосити, що поняття "дискурс міста" є менш вживаним у науковій літературі, ніж поняття "образ міста". У цьому дослідженні буде використовуватись "дискурс міста" в значенні групи висловлювань, пов'язаних між собою за змістом, які найбільш відповідають цілям і завданням.

1.3. Джерельна база та методологія дослідження

З-поміж цілої низки різноманітних писемних джерел особне місце в гуманітаристиці займають мемуари. Мемуари були й залишаються одним із найважливіших джерел в арсеналі дослідників різних сфер, оскільки вони мають великий потенціал для використання у дослідженнях прикладного й теоретичного характеру.

Як слушно свого часу зауважив дослідник С. Савенко "мемуари мають подвійний характер: з одного боку, вони розкривають внутрішній світ та долю певної особи, а з іншого – надають нам можливість поглянути на історію відповідного періоду, немов би зсередини, зі свідчень та вражень сучасника". (Савенко, 2012, с. 15). Саме ця обставина відіграла головну роль під час вибору джерел для проведення магістерського дослідження, оскільки аналіз мемуарів (спогадів) дає можливість найбільш повно опрацювати проблематику дискурсу Києва на основі особистих вражень і переживань їхніх авторів.

Мемуари відомі людству ще з часів Античності, однак їх регулярне використання історикам, літературознавцями і мовознавцями розпочалось лише у сер. XIX ст. (Любовець, 2010, с. 68). З того часу поступово формується окрема міждисциплінарна дисципліна - мемуаристика, предметом ретельного дослідження якої є мемуарні джерела.

В англійськомовному науковому дискурсі українському поняттю "мемуаристика" відповідає напрямок *autobiography studies* (автобіографічні дослідження), а у польській науковій спадщині – *ramiętnikarstwo*. Окрім самого напрямку міждисциплінарних досліджень, під мемуаристикою розуміється сукупність пам'яток особового характеру, які були написані особою для власного використання чи/та подальшої публікації. Досить влучно про це пише у своїй роботі польська дослідниця Й. Штахельська, яка зауважує, що під цим терміном (*ramiętnikarstwo*) розуміється не тільки наукова дисципліна, але є своєрідний тип документальної прози, яких знаходиться десь між наукою, публіцистикою і літературою (Sztachelska, 2013, с. 149).

Варто теж зауважити, що XIX ст. було не тільки часом формування наукового зацікавлення до мемуарних джерел, але й часом розквіту мемуаристики як жанру (Погребная, 2013 с. 49). Як стверджують польські літературознавці, саме на XIX ст. припадає найбільша кількість мемуарів, які були створені й опубліковані. (Sztachelska, 2013, с. 157): згідно з однією з бібліографій польських мемуарів протягом XIX ст. було опубліковано близько 3500 текстів. (Sztachelska, 2013, с. 157).

Полоністи мають різні пояснення феномену популярності мемуарів у XIX ст.. Наприклад, філологиня з Білостоцького університету Й. Штахельська (Jolanta Sztachelska) пояснює феномен польської мемуаристики XIX ст. збільшенням технічних можливостей у видавничій справі, внаслідок чого опублікування стало більш доступним широкому загалові, а також зростанням суспільного статусу письменника у суспільстві (Sztachelska, 2013, с. 157). Інша польська дослідниця (Joanna Maria Garbula) вважає, що вагомими причинами, які вплинули на активізацію мемуаристики як діяльності у XIX ст. був романтизм із його позитивним ставленням до особистих переживань людей і вплив західноєвропейської культури, від якої останніх тенденцій якої польські автори не хотіли відставати. (Garbula, 2023, с. 17).

Відтак, польська мемуаристика XIX ст. залишила по собі велику спадщину, яка є досить перспективним полем для подальших міждисциплінарних досліджень науковців різних напрямків. Варто згадати, що значна частина польськомовних мемуарів XIX ст. напряду стосуються України: була створена й опублікована тут чи описує події, які мали місце на території сучасної України. Це одна з головних причин зацікавлення українських науковців до польськомовних мемуарів II пол. XIX ст.

У зв'язку з таким вибором джерел, слід на нашу думку, звернути увагу на коротку історію дослідження польськомовних мемуарів сер. XIX ст. в українській історіографії.

Важливий внесок у справу дослідження польськомовної мемуаристики зробили вихідці з Правобережної України - науковці "Кола Киян " (Koło Kijowian), що знаходилось у Лондоні. Члени науково-просвітницької організації "Коло киян " (В. Вєлхорський, З. Анджейовський, В. Вавельський) у 1959 р. заснували видавництво для систематизації мемуарної спадщини ХІХ-поч. ХХ ст. (Betli). У наступні десятиліття було опубліковано 5 томів "Київських мемуарів " (1959,1963, 1966, 1980, 1996), на шпальтах яких було надруковано ряд раніше неопублікованих джерел з історії ХІХ ст., між іншим і спогади поляків-вихідців з Поділля, Волині і Київщини (Фицик, 2014).

У 1971-1972 рр.у Варшаві "Товариством друзів мемуаристики" (Towarzystwo Przyjaciół Pamiętnikarstwa) і "Центром польської мемуаристики" (Centrum Pamiętnikarstwa Polskiego) видавався кварталник "Польська мемуаристика " (Pamiętnikarstwo Polskie), у межах котрого було опубліковано 6 номерів різноманітних спогадів, частина з яких дотична ХІХ ст. (Фицик, 2014).

З останніх великих наукових проєктів, присвячених польській мемуаристиці ХІХ ст., варто згадати про міжнародний дослідницький проєкт "Спогади і листи польських авторів із Забраних земель (Литва, Білорусь, Україна) в 1795-1918 рр. " (Pamiętniki i listy polskich autorów z Ziem Zabranych (Litwa, Białoruś, Ukraina) w latach 1795–1918) під керівництвом професора В. Цабана. Проєкт тривав цілих 5 років – від 2013 по 2017 рр. і його результатом стало опублікування 8 томів спогадів і двотомного каталогу, які значно, на наш погляд, систематизували й збагатили польськомовну мемуаристику пам'ятками, які у переважній більшості не були перед цим опубліковані.

Одним з найвідоміших дослідників польськомовних мемуарів в Україні є, без сумніву, професор Житомирського державного університету ім. І. Франка В. Єршов. Науковий внесок, введений в обіг істориком літератури, настільки великий, що про самого дослідника пишуть історіографічні і бібліографічні праці (Копоть, 2016; Бакуж, 2016;). В. Єршов є автором понад 100 різноманітних статей, однак вершиною його творчості залишаються є монографії "Польська література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності" (Єршов, 2008)

і "Польська мемуаристична література Правобережної України доби романтизму" (Єршов, 2013), в яких він генералізував багаторічні напрацювання.

Тематика статей історика абсолютно різна: це і стильові особливості (Єршов, 2012), і проблема мемуаризації простору (Єршов, 2009), і окремі українські міста (Житомир, Кременець, Бердичів, Київ) (Єршов, 2014) і діячі літератури (Ю. Крашевський, Г. Олізар, Ф. Добшевич) (Єршов, 2012).

Нині дослідження польськомовної мемуаристики залишається актуальним і перспективним напрямком досліджень. Використовують польськомовні мемуари II пол. XIX ст. не лише мовознавці, але й історики, які оперують зверненням на численні мемуари як на джерела, що покликані доповнити актові й епістолярні матеріали. У межах поданої магістерської роботи немає ані можливості, ані потреби детально простежувати процес використання джерел при створенні подібних праць в українській історіографії, відтак ми звернемо увагу лише на кілька останніх праць українських вчених, написаних на основі використання польськомовних мемуарів II пол. XIX ст. Між іншим це статті А. Портнова (Портнов, 2007), І. Ярмошик (Ярмошик, 2008) О. Маркевич (Маркевич, 2020) щодо різних аспектів репрезентації історії XIX ст..

Вельми часто наукові розвідки, дотичні до тих чи інших аспектів дослідницького напрямку, з'являються на шпальтах таких періодичних видань як:

- "TeKa Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych";
- "Київські полоністичні студії";
- "Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем".

Джерельна база поданої роботи складається із 33 польськомовних джерел мемуарного характеру. У цій роботі ми оперували польськомовними мемуарами, що були написані етнічними поляками, які у II пол. XIX ст. мешкали, працювали, навчались чи ж просто відвідували Київ, залишивши про нього мемуари. Ці

мемуари дозволяють у різний спосіб репрезентувати дискурс Києва II половини XIX ст. як сукупності різних поглядів на місто.

У нашій джерельній вибірці представлені спогади як вельми відомих, так і менш відомих широкому загалу польських діячів. У вибірці присутні спогади осіб різних професій, рівня освіти й соціально-економічного статусу. Для ліпшої наочності варто подати інформацію про основну діяльність авторів зібраних у нашій вибірці мемуарів. Авторами поданих у нашій вибірці мемуарах є:

1. письменники (Л. Совінський, А. Марцінковський, Ю. Немцевич);
2. історики (Ф. Равіта-Гавронський, Ф. Духінський, М. Дубецький)
3. поети (Г. Олізар, Й. Беліна-Кенджицький)
4. лікарі (М. Лонжинський, В. Ласоцький)
5. священнослужителі (І. Головинський, Т. Добшевич)
6. політики (Я. Гейштор, М. Будзинський).

Безумовно, ми свідомі того, що подана вища класифікація до певної міри умовна, оскільки чимало польських суспільно-політичних діячів протягом життя мало досвід як письменника, так і, скажімо, історика чи політика (як у випадку Ф. Равіти-Гавронського). Однак в основу цієї класифікації покладено розуміння основної діяльності автора спогадів. Подана інформація дозволяє краще зрозуміти соціально-економічний портрет мемуариста з поданої вибірки.

У мемуаристиці як науці існує ціла низка варіантів класифікації мемуарних джерел на основні різних тематичних й типологічних ознак.

Наприклад, відома українська дослідниця І. Фицик у своїй статті (Фицик, 2014) класифікує всі мемуари на 3 основні види:

1. об'єктні, що висвітлюють події та людей, яких описує автор;
2. суб'єктні, мета яких дослідити історичну постать - автора;
3. спогади, які становлять симбіоз двох вище згаданих підходів (Фицик, 2014, с. 143).

У сер. 1970-х рр. польський дослідник мемуаристики Я. Тшинадловський (Trzynadlowski J.) запропонував наступний поділ польської мемуаристики на

жанри: загальні мемуари, діаріуш (спогади за датами), мемуари тематичні і мозаїчні (подорожні). (Trzynadlowski, 1982, с. 198, 203, 208)

Ми цілком погоджуємось з такою класифікацією, взявши її за основу жанрового поділу наявних джерел мемуарного характеру.

Жанровий напрямок мемуарного джерела:

Жанр	Кількість мемуарів відповідного жанру
Діаріуш	8
Тематичні	8
Загальні	11
Подорожні	6

Додаток 1.1

Власне, як видно з цієї схеми, найбільша кількість джерел є загальними – себто сукупні спогади людини про власне життя. Діаріуш (спогади, подані чітко по рокам) і тематичні (присвячені певному періоду життя/певній події) теж досить широко представлені у досліджуваному нами джерельному комплексі.

У питанні обсягу, всі спогади з опрацьованого нами комплексу джерел поділяються на наступні групи:

Обсяг (кількість сторінок)	Кількість джерел відповідного обсягу
< 50 с.	2
50-150 с.	4
150-300 с.	13
> 300 с.	8

Додаток 1.2

Як видно з цієї таблиці, деяке переважання належать творам понад 300 сторінок, що значною мірою пов'язано з переважанням у нашій вибірці джерел

мемуарів загальних. Коротші за обсягом мемуарні матеріали переважно представляють подорожні й вузькотематичні (присвячені певній темі) спогади.

В контексті ж нашого дослідження нами було запропоновано на підставі особливостей мемуарів і зв'язку їх авторів з містом подати наступний варіант класифікації мемуарів:

1. "студентські";
2. "загальножиттєві";
3. "подорожні".

Перша група була умовно названа нами "студентськими мемуарами". Автор таких мемуарів – це колишні студенти Імператорського університету ім. Святого Володимира, які у своїх спогадах досить ретельно описують навчальний процес й студентське життя польського студентства міста цього часу. Саме місто Київ для них є лише місцем навчання й проживання, цілеспрямованого й скрупульозного опису міста у їхніх спогадах найчастіше немає – воно лише є контекстом зображуваних подій. Однією з переваг цієї групи джерел є їх погляд "зсередини" міста, оскільки ці особи певний час проживали у місті й ототожнювали себе з ним.

Наступна група мемуарів була умовно названа нами „загальножиттєві мемуари”. Особливість цих мемуарів полягає у тому, що на їх сторінках автори подають загальний опис життєвих подій (часом всього життя). У таких спогадах найчастіше опис Києва є лише незначним фрагментом загального наративу, що однак не применшує їх вагу для розуміння їх поглядів на місто.

Третя ж група мемуарів є власне подорожніми мемуарами. Ці мемуари були написані під час (або після) мандрівки до Києва (через Київ) і є репрезентацією візії міста "ззовні", що визначає відмінний від мешканців певної території її образ. Для авторів мемуарів подібного гатунку характерним є посилений інтерес до міського середовища, активне зацікавлення його історією й теперішністю, а також звернення уваги на подібності й несхожості з тим, що

він бачив до цього – тексти багаті на різні порівняння зі знайомими для авторів містами.

Кожна з представлених груп мемуарів вимагає особливого джерелознавчого підходу, а найбільш продуктивним, на наше переконання, буде комплексне дослідження всього джерельного комплексу, окремі типи джерел якого доповнюють один одного.

Як видно, представлений у цій роботі джерельний комплекс складається з різноманітних джерел, що мають відмінні і спільні риси, а об'єднує їх те, що написані вони польською мовою у сер. ХІХ ст. і те, що у більшій чи меншій мірі репрезентують погляд на Київ польськомовної спільноти. Наявна джерельна база, на наш погляд, є достатньою для проведення дослідження.

Після огляду джерельного комплексу, обраного для розкриття дослідницької проблематики, звернемо увагу на методологію проведення дослідження.

Дискурс міста як дослідницька проблематика може досліджуватись оперуючи різними методологічними парадигмами.

Всі варіанти представлення дискурсу міста, на наш погляд, можна звести до чотирьох парадигм, що визначають певне розуміння урбаністичної реальності взагалі й окремі деталі зокрема. Ці парадигми:

1. натуралізм;
2. структуралізм;
3. конструктивізм;
4. феноменологія.

У межах кожної парадигми формується і розвивається своя модель виокремлення й наступного дослідження дискурсу міста, котрий базується на певних теоретико-практичних засадах аналізу.

У натуралістичному підході місто постає перед дослідником як матеріальний об'єкт, який необхідно просто коректно „прочитати”: є абсолютна

реальність і завдання полягає лише в якісному описі дійсності, не вдаючись до глибокого аналізу, наприклад, обставин при якому відбувся контакт з містом.

Наступний підхід – структуралістський у межах якого активно використовуються два основні методи. Використовуючи перший структуралістський метод (структурний функціоналізм), місто розглядається як живий механізм, кожний елемент якого (вулиця, площа, ринок) відіграє певну функцію у життєдільності міського соціуму. Другий структуралістський метод (семіотичний структуралізм) визначає, що місто має "прочитуватись" немов знакова система. Знакова система міського тексту формується з деталей міста (пам'ятки, події, дати, топографія), які інтерпретуються через прихований символічний сенс (Червенко, 2012, с. 214).

Чималий внесок у справу дослідження міського тексту, оперуючи семіотичним методом, вніс філолог В. Топоров, для якого міський текст – всі меседжі, надіслані площами, будинками, пам'ятками, садами, вулицями. На думку автора, місто може читатись "немов цільний текст, на базі якого можуть бути прочитані розміщені у ньому знаки, які під текстом міста розуміє всі повідомлення, відправлені вулицями, площами, островами, провулками, водами, пам'ятниками, будівлями, людьми і т.д." (Топоров, 1995, с. 227). Учений стверджував, що місто може бути прочитано, немов суцільний текст через дешифрування розміщених у ньому знаків. (Топоров, 1995, с. 227).

Третій підхід – конструктивізм, основний зміст якого полягає у виокремленні певних деталей міського простору, які потім стають основою для формування образу. Важливо зауважити, що при застосуванні цього підходу слід враховувати соціокультурний фон, контекст, який невід'ємно пов'язаний з міськими деталями.

Використання четвертого підходу (феноменологічного) визначає, що місто є специфічною зоною людського буття, в якому всі міські об'єкти є істотними для існування людини. Ця парадигма фокусується на діяльності як образу, так і суб'єкта сприйняття (Пирогов, 2013 с. 60).

З-поміж представлених вище парадигм найбільш актуальним для аналізу польського дискурсу Києва на основі мемуаристичних матеріалів нам видається використання семіотичної методологічної системи.

Як слушно зауважує у своїй статті лінгвіст Д. Співак, використання методологічних підходів семіотичної парадигми робить можливим "виявлення єдиних антропологічних засад, закономірностей функціонування та специфіки структурної організації політичного буття у зв'язку з особливостями людського сприйняття та відображення світу" (Співак, 2016, с.37).

Семіотичний метод в аналізі міських текстів набуває популярності завдяки потенціалу репрезентації знакових систем, оскільки саме зі знаків і символів, на думку семіотистів, складаються всі тексти. Як вказує дослідник текстології В. Капіцин, символ є складною системою знакових структур, до яких належить:

- а) власне знак (візуальний, вербальний тощо.);
- б) ідея про смисл як основу поєднання знаків і перетворення їх у символи;
- в) носій знаку (зазвичай, матеріальний і ментальний). (Капіцин, 2015, с.16).

Існування цих елементів у міських текстах передбачає використання саме семіотичного підходу як такого, який здатний репрезентувати сенсову складову знакових систем у міському тексті.

Семіотика міського дискурсу має чимало структурних елементів, які підпадають під ретельний аналіз: топоніміка, знаки ландшафту, знаки архітектури тощо. Понадто, використання семіотичного підходу, дозволяє наблизитись до більш коректного аналізу проблеми сприйняття знаків реципієнтами – мешканцями чи гостями міста. Останній фактор є достатнім вагомою причиною обрання семіотики як наукового підходу при дослідженні джерел особового походження (таких як мемуари).

Підсумовуючи, варто зазначити, що своєчасність цього дослідження пов'язана з актуалізацією міської проблематики в останні десятиліття на сторінках дослідницьких робіт філологів, літературознавців, істориків,

соціологів й філософів під впливом жвавих урбанізаційних процесів, які зумовили те, що більшість населення світу сьогодні проживає у містах.

У межах міждисциплінарних міських студій з часом формується проблематика, присвячена аналізу уявлень про місто. Досліджуючи цей напрямок, науковці послуговуються кількома основними термінами: топос міста як система уявлень про місце і його зв'язок з реципієнтом; образ міста як сукупність характерних деталей і поглядів на місто, що має свій вияв у семантичній й символічній мові міського тексту; дискурс міста як узагальнення низки образів міста у рамках певного міського тексту або ж ряду міських текстів.

Як було показано у 2-му підрозділі, мемуари відомі людству ще з часів Античності, однак їх активне використання у дослідженнях почалось лише у ХІХ ст. Тоді ж і формується мемуаристика як окрема міждисциплінарна наукова галузь. В історії польської мемуаристики ХІХ ст. було часом найбільш плідного виробництва й поширення мемуарних джерел – значна частина яких напряду стосуються українських земель: їхні автори тут мешкали, відвідували цю територію або ж просто мали до них інтерес. У частині з таких мемуарних пам'яток можна віднайти спогади про Київ, які можна синтезувати у генералізований польський дискурс Києва поданого часу – ІІ пол. ХІХ ст.

У методологічному плані існує ряд підходів до проблеми „прочитання” міського тексту з метою подальшого аналізу дискурсу міста – натуралістичний, структурний, феноменологічний, конструктивістський. Найбільш плідним у вирішенні завдань, поставлених перед нами у цій кваліфікаційній роботі, ми вважаємо використання структурного семіотичного підходу, використання якого має великий потенціал до аналізу знакових систем у міському тексті.

РОЗДІЛ II. ПОЛЬСЬКИЙ ОБРАЗ КИЄВА II ПОЛ. XIX СТ.

2.1. Образ київської топографії й міських районів на сторінках мемуарів

Топос, як вже було зазначено у вступному підрозділі є тим, що український лінгвіст В. Назарець визначає як просторово-предметну реалію, яка концентрує у собі певні семантично-ціннісні аспекти буття. (Назарець, 2013, с. 164). У нашому баченні топос є символіко-знаковим тлом певної просторової дійсності – місця, локусу, міста.

Топосу як просторово-мисленнєвій категорії людського уявлення характерна ієрархізація структури. Як стверджують дослідники міських студій (Д. Боклах, В. Левицький) для топосу міста властива чітка ієрархізація простору: від найбільших за семантичною цінністю і розміром до найменших, до яких прикута менша увага:

- 1) райони й місцини;
- 2) міські артерії: вулиці, алеї, дороги;
- 3) локуси.

Відтак, у нашому дослідженні першим постає завдання з дослідження дискурсу районів і місцин Києва в урбаністичному тексті з використанням методів семіотичного аналізу.

Одним з перших про топос районів міста почав писати у 1960-х рр. американець К. Лінч – розробник категорії образу міста в міждисциплінарних дослідженнях. Використовуючи методи текстологічного дослідження і безпосереднього бліц-опитування містян, він сформулював перші уявлення про те, як можливо комплексно досліджувати уявлення про місто – те, що згодом отримає назву дослідження топосу міського простору.

Самі райони американський дослідник окреслює не скільки як фактичні локуси на карті міста, а радше як сукупність мисленнєвих уявлень про спільність певних місцин в антимонії "спільне/відмінне" (Лінч, 1982, с. 34). Безумовно ми

свідомі того, що ці мислиненні конструкти згодом отримають своє вербальне чи невербальне проявлення, що своєю чергою дозволить провести лінгвосеміотичний аналіз.

У своїй праці велику роль американський науковець надає категорії, яку він окреслює як читабельність міського простору – легкість, з якою окремі частини міського простору в явленні людини утворюють спільний простір. Він зазначає, що "читабельним містом є те, у якому райони легко визначити й легко згрупувати у загальну картину". (Лінч, 1982, с. 16)

Визначальними рисами районів К. Лінч називає впізнаваність характеру: *"впізнавані зсередини райони можуть слугувати і в якості системи співвідношення ззовні. Більшість людей впорядковує своє місто по районах з більшою чи меншою чіткістю, питання лише у тому, що є домінантними елементами – це вирішується спостерігачем індивідуально і залежить не лише від особистості, але і від міста"*. (Лінч, 1982, с. 67)

Одразу варто зауважити, що у нашому розділі не буде йти мова про фактичні адміністративні частини міста, які чітко окреслені у законодавчих нормах тодішнього часу. Предметом нашого лінгвосеміотичного аналізу буде сукупність уявлень про гетерогенний міський простір – частини міста, які визнаються двома ключовими рисами: спільність рис усередині простору й розуміння відмінностей цього простору від інших ззовні.

Прикметно також те, що, як показали наші текстологічні дослідження, чинний адміністративний поділ, який мав місце у Києві сер.- II пол. XIX ст. дуже слабо репрезентований у київському міському тексті: у мемуарних пам'ятках майже не зустрічаються офіційні назви київських дільниць (Двірцева, Старокиївська, Плосьька тощо), натомість побутують неофіційні найменування.

У світлі аналізу вибірки спогадів польських мемуаристів Київ II половини XIX ст. був містом дуже гетерогенним. Польському дискурсові київського топосу властива велика неоднорідність районів, які у зображуваний період мали

ряд символіко-семантичних й фактичних відмінностей між собою, становлячи осібні просторово-мисленнєві структури у свідомості реципієнтів

Текстологічний аналіз мемуарних пам'яток показує, що ключовою причиною гетерогенності простору київських місцин того часу є природні умови міського топосу. Українська дослідниця з Інституту філології КНУ ім. Т. Шевченка М. Брацька у своїй праці "Київ ХІХ ст. очима польських мешканців і подорожуючих: питання поетики міста у мемуарній літературі" наполягає на великій важливості врахування географічного фактора у дослідженнях, присвячених просторовим конструктам (Bracka, 2020, с.21). Авторка називає природно-географічне розташування однією з найбільших істотних характеристик київського міського тексту, пояснюючи це тим, що "особливе розташування міста, у зв'язку з якими окреслюються також стихії, що дають можливість існувати місту: земля-повітря-вода" (Bracka, 2020, с.21)

Достатньо детальний опис топографії міста поданий у спогадах польського поета В. Лясоцького: "[Київ] розкинутий на правому гористому березу Дніпра, заступаючи до річки і закриває своєю площиною дніпровську рівнину." (Lasocki, 1933, с. 211). Роблячи семіотичний аналіз цієї цитати можна прийти до висновку, за цими словами криється два шари змісту: текстуальний, який безпосередньо інформує й оповідає, й позатекстуальний, який шляхом використання алюзій й символів передає меседж. За текстуальним змістом цитати (про наявність пагорбів, річок й рівнин) у словах автора можна помітити прихований позатекстуальний зміст:

1. дієприкметник "розкинутий" (у мові оригіналу "rozrzucony") може інформувати про віддаленість реципієнта від локусу – буквально просторову відкинутість, віддаленість;

2. згадувана гористість міста може інформувати про з одного боку зверхність топосу над довколишнім середовищем – неприхований символ важливості міста, яке навіть мовою символів височіє над іншими. З іншого боку, на нашу думку, гористість топосу може символізувати велику неоднорідність міського простору, в якому фігурують як "високі", так й "низькі" райони. Це

міркування, на наш погляд, гармонійно співвідноситься з дихотомією профанного й сакрального у міському просторі.

3. згадки про річковий об'єкт (Дніпро) можуть слугувати алюзією на життєдайну силу, враховуючи, що у більшості культур світу існує уявлення про водні об'єкти як про джерело життя – проявлення архетипу. (Юнг, 1996)

Таким, на нашу думку, можуть бути варіанти семіотичного трактування поданої цитати, яка тільки на перший погляд може видаватись мало інформативною для аналізу дискурсу міського тексту.

Говорячи про гідроніміку у міському тексті, варто підкреслити, що на сторінках спогадів зі значною регулярністю постає Дніпро. Всі подібні згадки про річку на сторінках спогадів можна розділити на дві великі групи.

До першої групи віднесемо згадки про річку, які стосуються функціонального опису річки у мемуарних збірках. Достатньо часто під час опису річки мемуаристами вживається емоційно забарвлена характеристика (скажімо, вживання таких прикметників як *wielka*, *mocna*, *olbrzymia* - "велика", "сильна" "велетенська"). Досить характерний опис Дніпра міститься у мемуарній збірці "Чорна книжечка" (*Czarna książeczka*) Ю. Беліни-Кенджицького – польського поета, який певний час мешкав у місті:

"Що ж це за велетенський і повний страху краєвид. Це не річка – це море. Над цією силою водить блищить тільки глибина нескінченості неба, засіяного зірками" (Kędrzycki, 1918, #65, с.1).

У цій дуже багатій на художні образи цитаті ми бачимо поетичний погляд польського діяча на дискурс річки: гіперболи – "велетенський" й "море", метонімія – "засіяний зірками". Крізь рядки художнього тексту читається емоційна складова меседжа – задоволення й замилювання об'єктом під час тісної взаємодії з ним у рамках семіотичного зв'язку між реципієнтом і топосом.

У подібний спосіб велике замилювання помітно у дискурсі Дніпра на сторінках подорожніх мемуарів етнографа А. Новосельського (Марцінковського) "Степи, море, гори" (*Stepy, morze i góry*), опублікованих після відвідин Києва:

"У травні, коли розлив Дніпра заливає далекі села, які відбиваються в його далеких водах, немов зелені букети, сиджу цілими днями на балконі..., дивлячись постійно на цей краєвид... Цей краєвид настільки гарний, глибокий й характерний, що узбережжя Рейну не порівняти з ним". (Nowosielski, 1854, с.5).

У цьому дуже художньому написаному фрагменті перед очима дослідників постає низка досить прикметних деталей дискурсу річки. Скажімо, вживання ряду епітетів для посилення емоційного забарвлення у тексті: "зелені", "далекі", "глибокий", "характерний", "цілі", який сприяють посиленню емоційного ефекту від головної ідеї цитати – замилювання топосом унаслідок результативної взаємодії.

На нашу думку, також варто звернути увагу на згадку іншої річки у цитаті – Рейну, яка протікає у кількох європейських країнах (зокрема у Франції й Німеччині). При аналізі цього уривку варто взяти під увагу бібліографічний метод аналізу текстології, який дозволяє ліпше розкрити особливості впливу біографії на міський текст автора: будучи свого часу відомим мандрівником, А. Марцінковський використав таке порівняння для акцентування непересічної ролі Дніпра у масштабах Європи, роблячи алюзію до вживаних тоді уявлень про європейські річки. У цьому порівнянні, на наш погляд, криється символічний меседж: зображене місто (оскільки річка є архетипним ядром міста) в жоден спосіб не поступається відомим європейським містам. Зроблений мемуаристом вибір річки (Рейну) для порівняння, на наш погляд, зовсім не є випадковий, оскільки, автор навмисно підбирає загальновідомий локус, який реципієнти з різних країн зможуть відтворити при прочитанні.

До другої групи належать згадки Дніпра як важливого ідеолого-семіотичного конструкта, а не лише суто географічною категорією. У цьому сенсі найбільш красномовними для нас є наступні цитати з вибірки мемуарів II пол. XIX ст.

Перша з таких згадок міститься у вже згадуваній нами "Чорній книжечці" поета Ю. Беліни-Кенджицького. Він, говорячи про революційні події Січневого польського визвольного повстання (1863-1864 рр.), стверджує:

"Патріотичний рух пробіг, немов електрична іскра вдовж і вишир цілої Польщі: від Познані до Могильова, від кашубів до Одеси, від Львова до Дніпро і Києва". (Kędrzycki, 1918, #63, с.1).

На наш погляд, у цій цитаті можна зауважити інформацію (меседж) двох рівнів. На першому рівні автор передає інформацію фактологічного характеру, в якій перераховуються міста, залучені у підготовку до повстання. Однак на другому (семіотичному) рівні у цитаті можна віднайти прихований зміст: тут чітко простежується уявно-просторова організація польських земель в свідомості багатьох поляків представленого часу. В цій організації, як видно з джерела, Дніпро відіграє важливу роль бар'єра, свого роду кордону, яким закінчуються території, які вважаються "своїми". В працях з семіотики досить часто наголошується на великій символічній ролі кордонів на сторінках урбаністичних текстів. Скажімо, радянський дослідник Ю. Лотман стверджував, що кордони у культурі відіграють одразу дві, на перший погляд, протилежні ролі – об'єднання й роз'єднання просторів, людей, сенсів у межах єдиної семіосфери. (Лотман, 1996, с.183) Він пояснює свою думку тією обставиною, що кордон завжди є кордоном чогось і водночас кордоном від чогось (Лотман, 1996, с.183). У такий спосіб в цитаті Ю. Беліні-Кенджицького Дніпро є і кордоном між "польськими" і "непольськими" землями (кордон від чогось), і кордоном "польських" земель (кордон чогось).

Не менш цікавою нам видається цитата польського історика й професора Ягеллонського університету сер. ХІХ С. Тарнавського зі збірки його мандрівних спогадів під назвою "З відпустки":

"Дніпро розмежовує не лише два народи, але навіть дві землі цілком іншої формації і природи, Європу та Азію" (Tarnowski, 1888, с.57).

У цьому фрагменті перед нашими очима продовження побутування семіотичної функції кордонів через використання гідронімів на сторінках спогадів, однак вже дещо в іншому контексті. У попередній цитаті Дніпро поставав в ролі семіотичного кордону між антимонічними категоріями "польське/не-польське". Своєю чергою у цьому фрагменті річка виконує

функцію розмежування Азії й Європи як архетипних образів двох цивілізацій, які становлять повну протилежність одна одній й перебувають у боротьбі. Думка про повну протилежність передано через прислівник "цілком" (całkiem). Етимологічні дослідження показують, що прислівник "całkiem" є похідним від прикметника "cały", який своєю чергою походить від праслов'янського прикметника *kailŭ-, який етимологи перекладають як "правильний" і "цілісний". Враховуючи останню обставину, можна, на наш погляд, зробити припущення, що тут слово "цілком" має обидва відтінки значення – і у значенні "цілісний", і у значенні "правильний".

Достатньо репрезентативним ми вважаємо відомий уривок зі спогадів Ф. Духінського – польського етнографа сер. XIX ст., який певний час мешкав у Києві. Перебуваючи далеко від українських земель у Парижі, він пише у мемуарах:

"До Дніпра, до Дніпра, до Києва, о народі Європи, там ваша єдність, оскільки там малороси відновляють свою боротьбу в захисті своєї європейської цивілізації проти Москви. Відновлюють свою боротьбу, яка була перервана тріумфом царя над Малоросами і над королем Станіславом Лецинським під Полтавою у 1709 р. ". (Duchiński, 1885, с. 30)

У цьому тексті є кілька деталей, які становлять найбільше наукове зацікавлення. По-перше, це свідчення побутування дискурсу Дніпра в київському польськомовному міському тексті не тільки як кордону (як ми визначали раніше), однак як й добре впізнаваного ("читабельного" за К. Лінчом) орієнтиру навіть у масштабах Європи. По-друге, це історичні алузії до спільних українсько-польських подій, які автор поєднує з сучасним для нього національним рухом українського народу, реактуалізуючи історичну пам'ять двох народів.

Що до вжитого Ф. Духінським іменника "малоросів", то тут враховуючи історію XIX ст., на нашу думку, не можна говорити про етнофолізм – найменування народу зі зневажливим відтінком значення (Бондар, 2020, с.17). Для контексту XIX ст. етнонім "малорос" мав великою мірою нейтральне

значення – зокрема й для польської мови. (Бондар, 2020, с.17). При цьому варто додати, що у ряді мемуарів щодо українців вживається етнонім "українці". (Ukraińcy) і "русини" (Rusini).

На думку мемуаристів, саме природно-географічний фактор визначив формування окремих міських центрів у місті – це чітко можна спостерігати у ряді літературних пам'яток. Скажімо, вже згадуваний нами польський поет В. Лясоцький стверджував, що "майже кожен покритий будівлями пагорб мав свою назву й становив окрему цілісність" . (Lasocki, 1933, с. 211)

У низці творів можна віднайти інформацію про слабку комунікацію у самому місті, що не сприяло формуванню єдності міста. Польський революціонер і письменник М. Дубецький вказував, що райони міста були розкидані на великих відстанях, будучи відділеними ярами і пустками. (Dubiecki, 1909, с.39). Схожі згадки про яри й пустки на сторінках мемуарів може свідчити про побутування дискурсу "Київ як ubi gloria" на сторінках польськомовних мемуарів поданого часу більш детально про аналіз цього дискурсу буде йти мова в останньому розділі.

Достатньо репрезентативним ми вважаємо цитату польської мемуаристки М. Боховітин-Кожерадської (Anna Maria Bohowityn-Kozieradzka), котра у своїх спогадах зазначає, що " тут [у Києві] постійно згори на гору ходять і є цих гір більше, ніж 7, на яких було побудовано Рим" (Bohowityn-Kozieradzka, 1920, с. 128). Цей фрагмент тексту дає нам до розуміння не тільки про геологічні умови міста (що є першим рівнем тексту), але й про важливу деталь пов'язану з уявленням про Київ як про важливий політичний центр (другий рівень тексту). Подібне порівняння, на наш погляд, дуже красномовне і вказує на існування дискурсу Києва як політичного центру, оскільки це алузія на достатньо відомий і добре впізнаваний символ, якими є 7 пагорбів Риму. Більш детально про політичний дискурс Києва буде йти мова в наступному розділові.

Дослідники, які послуговуються семіотичною методологією, вважають, що аналіз топонімікону в урбаністичному тексті є важливим складником

конкретизації урбаністичного простору: назви місцевостей, вулиць, пам'яток, атракцій тощо. (Боклах, 2020, с.4).

Читаючи праці польськомовних авторів II половини XIX ст. про Київ, найчастіше можна зустріти згадки про три головні дільниці міста: Печерськ (Печари), Нове місто (Латинський квартал) і Поділ. Як було досліджено нами, це стосується не просто опису трьох різних районів – це про три різні погляди (дискурсу) на райони, які можна віднайти на сторінках спогадів. Далі будемо показано відмінності між цими поглядами.

Досить багато згадок у польськомовних мемуарах присвячено такій місцевості Києва як Печерськ. Якими є структурні елементи дискурсу Печерську на сторінках польськомовних спогадів?

У польськомовному дискурсі Печерську досить гармонійно поєднуються різноманітні елементи, які на перший погляд не можуть бути поєднуваними в межах однієї мисленнєвої конструкції.

По-перше, для дискурсу Печерську характерним елементом є архетипний образ влади, яка реалізовує свою легітимізацію через владну атрибутику чи/та силу.

На сторінках мемуарів цей архетипний образ має прояв через зображення фортифікаційних побудов й воєнного госпіталю, що є, на нашу думку, поєднанням владної символіки з символікою сили. Скажімо, польський історик Ф. Равіта-Гавронський вказував, що "Печерськ – та дільниця, яка повністю увійшла в межі фортифікаційних побудов" (Gawroński, 1922, s. 21). У своїх спогадах польський автор досить детально описує й перераховує наявні на Печерську оборонні споруди: вежі, цитадель, капоніри тощо. (Gawroński, 1922).

Дослідники символічних систем (Лотман, Барт, Морріс) достатньо послідовні у думці, що всі згадувані й описані об'єкти сили (фортеці, замки, мури) є політичними символами-артефактами, які не тільки несуть меседж, однак й виконують безпосередню утилітарну функцію.

Другим структурним елементом дискурсу Печерську є його культові споруди – Києво-Печерська лавра й Миколаївський військовий собор. Більш детально про семіотику сакрального у місті (зокрема й в Лаврі) йтиме мова в іншому розділі кваліфікаційної роботи. Однак вже зараз можна сказати, що сакральність як така й сакральна владна загалом – важливі атрибути дискурсу Печерську у візії польських авторів II пол. XIX ст.

Відтак, на нашу думку, можна констатувати в дискурсі Печерську семіотичний метасимвол влади, яка поєднує як світську (мури й башти), так і сакральну владу (місцеві святині).

Справді істотним компонентом конкретизації будь-якого міського тексту є топоніми. Назви різноманітних споруд, вулиць, районів й будівель – це не просто перелік топонімів, це одна з основ для просторової локалізації міського простору (Боклах, 2020, с. 5). Відомий радянський дослідник М. Анциферов вказував, що місто постає стає єдиним механізмом, що складається з знаків, символів, які містять інформацію про минуле, сьогодення і майбутнє культури й можуть бути розтлумачені ученими як текст культури (Боклах, 2020, с. 6). У зв'язку з цим велика увага при аналізі дискурсу міста присвячується аналізу наявного топонімікону, як джерелу, яке дозволяє реконструювати світ уявлень про місто. З цієї причини неодноразово на сторінках цієї кваліфікаційної роботи ми звертаємось до аналізу топоніміки у світлі міського простору.

Досить цікавим, на наш погляд, є та обставина, що в мемуарах польських авторів теж порушується питання топоніміки – чимало з них мало зацікавлення етимологією місцевих назв. Наприклад, за повідомленням Ю. Беліни-Кенджицького, Печерськ був названий так від численних печер, що знаходяться на горах, нахилених до Дніпра (Kędrzycki, 1918, №38, с.1) . Іншому авторові (М. Дубецькому) належать такі слова про Печерськ: "район, який у попередніх століттях називався "Печари", а сьогодні назва звучить на російський лад – Печерськ". (Dubiecki, 1909, с.39). В останній цитаті можна спостерігати не лише живий інтерес до етимології київських топонімів, однак є акцентування уваги на політико-національній складовій найменування, оскільки М. Дубецький

навмисно, на нашу думку, через художній образ протиставлення двох топонімів наголошує, що до російської влади місцевість мала іншу назву, яку було штучно замінено.

Окрім Печерська досить часто у спогадах фігурують згадки про таку місцевість міста як Поділ. Польський дискурс Подолу значно різниться від дискурсу Печерську, що можна спостерігати в мемуарних джерелах.

Досить розлогий опис географії Подолу міститься у книзі А. Марцінковський "Поділ, на Півночі від Старого Києва, глибока і розлога долина... колись це була пустка, а нині найбільш велелюдне, найкрасивіше і найбільш живе місто. Все тут є сьогодні для торгівлі і суспільного життя" (Petrušewicz-Pietraszewicz, 1850, с.149). Ця цитата має декілька найбільш прикметних деталей. Перша деталь – це вираз "глибока і розлога долина" в якій через підбір цих символічних прикметників репрезентується думка про непересічний розмір місцевості, ширину його урбаністичного простору. Прикметники "розлога" й "широка", позначаючи на етимологічному рівні вклиненість у простір, репрезентують семіотичну ідею про великий розмір долини, яка ніби як "вклинилась" у міський простір. Іншою характерною деталлю є протиставлення минулого ("колись це була пустка") з протилежним, на думку мемуариста, теперішнім, в якому район характеризується найбільшим рівнем розвитку ("найкрасивіше і найбільш живе місто").

Як і дискурс Печерську, польський дискурс Подолу є гетерогенний і складається з багатьох компонентів і шарів.

Панівним елементом польського дискурсу Печерську є Контракти – щорічний зимовий ярмарок, який був важливою подією суспільно-економічного й культурного життя Правобережної України протягом XIX ст. Контракти як сюжет і як мета подорожі до міста стали однією з найбільш поширених структур у спогадах поляків про Київ у XIX ст. Більшість з мемуарів містить хоча б одиничну згадку про контрактів ярмарки на Подолі.

Один з авторів мемуарів (А. Гроза) так розпочинає свої спогади "поїздка на Контракти була у наші часи однією з найважливіших у році" (Groza, 1857, с.1). Схожі емоції наявні в іншій збірці спогадів А. Дзевецького. (Drzewiecki, 1842)

Як пише згадувана нами дослідниця М. Брацька, "ярмарки співтворили особливу атмосферу міста: для польської шляхти Правобережної України участь у них означав участь у свого роду святах, відпочинку й забаві" (Bracka, 2020, с. 20).

Прикметним є теж, що на сторінках мемуарів нерідко вживається дієслово "kontraktować". Воно, як вказують дослідники (Bracka, 2020), мало не лише значення "укладати угоду", однак насамперед вживалось у значенні "брати участь у ярмарку" у результаті чого часто вживалось як синонім до польського слова дієслова "лінуватись" (próźnować) (Bracka, 2020, с. 20). У цьому випадку ми маємо справу з семантичним зсувом – мовленнєвим процесом, під час якого зміщується первинне значення слова. Саме у такий спосіб, на наш погляд, з досить нейтрального дієслова, яке позначало процес укладення ділових угод, слово отримало відтінок семантично забарвленого значення на позначення веселого часопроведення польської шляхти під час проведення київських контрактних ярмарків. На підтвердження нашої тези слухним буде навести фрагмент спогадів А. Новосельського (Марцінковського), котрий зазначає: "Приїхав до Києва контракувати, оскільки зовсім ніде так не розважається, як в Києві під час контрактів" (Nowosielski, 1854, с. 7). Мовою оригіналу ця цитата виглядає навіть більш переконливо ("*przyjechałem do Kijowa kontraktować, nigdzie bowiem nie próżnuje się tak kompletnie jak w Kijowie podczas kontraktów*"), оскільки у ній, на відміну від перекладу зберігається ононімія дієслова "kontrktować", яка зникає при передачі сенсу на іншу мову.

Мемуари поляків середини XIX ст. наповнені вельми детальними описами того, що відбувалось на контрактах: атракції, різновиди товарів на продаж, відвідувачі та загальна атмосфера святковості (Kowalski, 1859, с. 173). Один з мемуаристів вказує, що "наш Київ був надзвичайно веселий в лютому.... були численні забави, вечори і бали тут і всюди танцювали до останнього"

(Nowosielski, 1854, с.34). Безумовно, великий інтерес у цьому фрагменті становить вживання присвійного займенника "nasz" (наш), яким мемуарист чітко відмежовує "свій" простір від "чужого". І в цьому семіотичному відмежуванні А. Новосельський не приховує своєї симпатії до Києва, з яким себе ідентифікує.

Як вказує Т. Єж, молоді польські шляхтичі з Волині та Поділля кінями їхали до Києва, і не скільки тому що мали діловий інтерес, скільки бажання відпочити: "місто під час контрактів відповідало шляхетському смаку і переривало монотонність сільського життя" (Jeż, 1936, с. 231).

Польська дослідниця міського тексту А. Мартушевська (Anna Martuszevska) у своїй статті "Поетика простору міста у романі класичного реалізму" вказує, що головною засадою конструювання й водночас оцінювання урбаністичного простору у спогадах є контраст, роль якого полягає у віднайденні антимоній. У світлі опрацьованих нами мемуарів можна сказати про побутування цілої низки різноманітних антимоній у польському дискурсі Києва II пол. XIX ст. До прикладу, у вищезгаданій цитаті Т. Єжа можна помітити достатньо красномовне протиставлення "сільського життя" й "контрактового життя", яке семіотично зіставляє образи спокою селища й жвавості міського динамічного простору.

Загалом кажучи, контрактів ярмарки – є одним з найбільш поширених атрибутів київського міського тексту XIX ст. При домінуванні цього атрибуту у дискурсі Подолу варто зазначити, що були й інші істотні риси його опису.

До прикладу, вельми часто у контексті Подолу мемуаристи згадують про місцеві святині – Братський монастир й духовну академію. (Nowosielski, 1859, с. 1). На додачу важливим елементом польського дискурсу Подолу є зображення іншої сторони цієї місцевості, а саме промисловості. На думку мемуариста М. Тарновського, на Подолі розташовувалась найбільша кількість фабрик у цілому місті. (Tarnowski, 1888, с. 30-31). Згадування про промисловість дільниці може на семіотичному рівні означати багатство місцевості й профанну протипагу сакральному (церкви й монастир) простору району.

Відтак, у мемуарних джерелах формується й кристалізується гетерогенний дискурс Подолу – у центрі цього дискурсу контракти (архетип розваг й веселощів), а на краях промисловість (багатство) й православні святині (сакральність).

Третім великим осередком міського життя в Києві, який вельми часто згадується у київському міському текстові, є місцевість, яку у різний спосіб називають на сторінках спогадів – Нове місто, Латинський квартал, Либідська частина.

Топографію цього району детально описує у своїх спогадах "Польська молодь у Київському університеті до 1863 р." М. Дубецький (Marian Dubiecki: „від вершини пагорба, на якому постала будівля університету, бігли укоси... на цих укосах постав новий район, з одноповерхових будинків складений, які творили широкі небруковані вулиці" (Dubiecki, 1909, с. 54).

У цьому фрагменті перед увагою читачів постає одразу кілька характерних деталей. По-перше, це антимонія "високого" і "низького" у символічній й буквальній топографії київського міського простору. По-друге, це протиставлення будівлі університету "одноповерховим будинкам". В оригінальній цитаті щодо університету було використано іменник "gmach", яким позначаються великі будівлі. Скажімо, електронний Словник польської мови (Słownik języka polskiego PWN) дефінює "gmach" як "wielki okazały budynek" (велика, розкішна будівля). Знаючи оригінальну цитату, можна ще більше переконатись в слушності нашої думки про антитезу.

Проаналізувавши корпус польськомовних мемуарних джерел можна визначити, що для дискурсу цієї місцевості найбільш характерними елементами є дві деталі.

Першим структурним елементом дискурсу Нового міста є акцентування уваги на тому, що цей район, на думку авторів спогадів, був найбільшим навчальним і науковим центром міста у той час (Lasocki, Gawroński; Kędrzycki). У дискурсі мемуаристів Нове місто було жвавим районом студентів і викладачів,

серед яких чимало було й поляків. Через велике концентрування студентів і викладачів на декількох вулицях міста цю ділянку як в мемуарах, так і загалом у II пол. XIX ст. називали Латинським кварталом (Гирич, 2016, с. 562)

Ця алюзія на Латинський квартал досить легко зчитується, оскільки під нею мається на увазі порівняння з Парижем, який історично мав місцевість, де спільно мешкала студентсько-викладацька спільнота. Використання такого порівняння має на меті, на нашу думку, синхронізувати історичний досвід Парижа з Києва й довести, що Київ в освітньо-науковому сенсі гідний стати другим Парижем.

Сучасна дослідниця семіотики М. Щербініна в одній з праць, присвячених символіці міста, зазначила, що всі міста на рівні міфу наближуються до одного з трьох типів міст:

1. величне місто, яке має непересічну політичну роль.
2. сакральність через особливий статус – освіту чи культуру.
3. міста релігійного поклоніння. (Щербініна, 2011, с. 41-45).

Відповідно до цієї класифікації акцентування на навчальній складовій в міському просторі Нового міста може, на нашу думку, може вказувати на надання цій частині міста особливого сакрального статусу, формуючи образ сакрального центру освіти у Латинському кварталі.

У цьому сакральному центрі, як вказують автори мемуарних пам'яток, дуже вагомою була роль поляків. М. Дубецький стверджує, що саме з Новим містом "пов'язані всі спогади молодих польських поколінь, які тоді навчалися у Києві". (Dubiecki, 1909, с. 54).

Отже, якщо Печерськ в уявленнях поляків сер. XIX ст. був районом храмів і фортець, то Нове місто поставало на сторінках польськомовних спогадів центром культури, освіти й науки міста, маючи перш за все польський характер.

Другим структурним елементом польського дискурсу Нового міста є його унікальна риса, яка полягала у тому, що ця місцевість у II пол. XIX ст. швидко змінювалась (дискурс "місто, що перетворюється").

У цьому питанні до Латинського кварталу вживається антропоморфізація – Нове місто, немов людина, "перероджується", "росте", "змінюється". Для ілюстративності наведемо цитату польського поета, представника української школи польського романтизму А. Грози (Aleksander Groza): "з кожним днем ця частина міста змінюється, зникають давні окопи, вирівнюються вічні яри, а на них... повстають цілі вулиці все більш красивої архітектури" (Groza, 1857, с.24).

У цій цитаті семіотичний аналіз дозволяє виокремити декілька характерних моментів. Насамперед це стосується використання словосполучення "вирівнюються вічні яри": у цих словах прикметник "вічний", на нашу думку, є алюзією до думки про навпаки мінливість простору – те, що раніше вважалось вічним і незмінним, тепер змінюється й набуває нових форм (через фізичне вирівнення ярів). Друга семіотична деталь, яка заслуговує на увагу, полягає у навмисній гіперболізації при вживанні словосполучення "давні окопи": автор, на нашу думку, використовує цю конструкцію, аби на противагу виразу "все більш красива архітектура" трансформація міського простору здавалась більш масштабною і всеохопною.

Автор іншої мемуарної пам'ятки вживає щодо цієї частини міста вираз "13 років минуло, а місто росте, мов на дріжджах" (Kędrzycki, 1918, №62, с.1). Для ілюстративності наведемо й цитату А. Новосельського (Марцінковського), який у своїх спогадах написав наступне: "Пам'ятаю я ще ті часи, коли Московська вулиця зі своїми п'ятивіконними будинками, була найкрасивішою частиною Києва – сьогодні ж яка є різниця" (Nowosielski, 1854, с. 28). Узагальнюючи ці цитати, можемо констатувати антропоморфічний образ "міста, що росте" для польського дискурсу Нового міста.

Відтак, можна побачити, що в польському дискурсі Нового міста домінують два структурні елементи:

центр освіти й науки;

"місто, що перероджується".

На додачу до характеристики осібних районів міста, часом у мемуарних пам'ятках можна віднайти загальний дискурс на місцевості Києва.

Найбільш детальний серед мемуаристів загальний погляд на райони міста можна віднайти у праці В. Ласоцького "Спогади з мого життя": "Майже кожен покритий житлами пагорб мав свою назву і складав певну специфічну цілісність: Печерськ (цитадель і військовий госпіталь), Старий Київ (район урядовців) і врешті Нове місто, витягнуте на найбільшому плоскогір'ї, становило університетський район" (Lasocki, 1933, с. 150). Характерно, що в цьому фрагменті автор подає не тільки найбільш характерні риси, однак і символи-орієнтири для кожного з районів. Таке маркування дозволяє великою мірою спростити процес не лише кращого орієнтування, однак і передачі семіотичної інформації для читачів.

У схожий спосіб класифікував функціональний поділ між районами міста польський письменник А. Єловіцький, котрий повідомив, що "на Печерську урядові будинки, а на Подолі – контракти: там цілий рух, там будинки чекають на гостей, там забава, музика" (Jełowicki, 1877, с. 108).

Досить цікавим є те, що втори мемуарних книг подали не лише функціональний поділ дискурсів дільниць міста, але і етнічно-культурний – у залежності від того, як виглядав район і як спостерігач відчував себе у ньому. До прикладу, на наш погляд, дуже оригінальну класифікацію відповідно до етнічно-культурного поля запропонував Л. Сапега: "Печерськ виглядав як інші європейські міста.... Поділ мав цілковиті риси московську" (Sapieha, 1913, с.54). У поясненні своєї думки Л. Сапега вказує, що на Подолі була "велетенська кількість церков.... Безліч людей, які мелькають у московських кафтанів і шапках". (Sapieha, 1913, с.54). У цій цитаті можна спостерігати, що вербалізацією дискурсу московськості у тексті є згадки про одяг й православні церкви на Печерську.

Дискурс, представлений польськими мемуаристами, у цілому збігається зі зробленими нами висновки про формування й затвердження осібних дискурсів

для різних частин міського простору у свідомості поляків-авторів мемуарів. Цей дискурсивний поділ, на нашу думку, може мати наступний вигляд:

1. Печерськ як місто влади й релігійного поклоніння;
2. Поділ як місто контрактів (розваг) й багатства (торгівлі);
3. Латинський квартал як місто освіти.

2.2. Київ – сакральний центр православ'я

У цьому підрозділі мова піде про особливості висвітлення дискурсу Києва II половини XIX ст. як сакрального центру.

Ми дослідили, що надзвичайно часто Київ поставав на сторінках мемуарних джерел як центр релігійного життя. Київ, як відомо, протягом усього Середньовіччя і Ранньомодерного часу був місцем відвідувань багатьох людей охочих побачити на власні очі відомі київські святині.

Історик Я. Затилюк у своїй статті "У витоків київського дискурсу: образ "Ubi gloria" та уявлення про минуле Києва XVI – початку XVII ст. " досить аргументовано, на наш погляд, досліджує історію зародження дискурсу Києва як сакрального центру на основі аналізу літературних пам'яток епохи Відродження. Дослідник пов'язує існування подібного дискурсу як результат цілеспрямованої політики місцевої (київської) духовної еліти, яка через звернення до святинь прагнула реактуалізувати інтерес до міста (Затилюк, 2020, с.331). На думку Я. Затилюка ця культурна програма з реактуалізації київської сакральної спадщини знайшла своє відображення і в творах західноєвропейських авторів, що сформувало вихідну точку для розмови про Київ як про сакральний центр (Затилюк, 2020, с. 330-331).

На наш погляд, зазначене вище конструювання дискурсу в ранньомодерний час безпосередньо вплинуло й на те, як поляки XIX ст. трактували Київ. Згадані у статті Я. Затилюка спогади Е. Лясоти, подорожні нотатки М. Груневега й хроніки М. Бельського були важливими джерелами інформації про Київ і київські святині для поляків не тільки через безпосереднє прочитання цих конкретних творів, однак й через вплив цих творів на наступні

історичні й літературні пам'ятки, які формували уявлення про місто в свідомості на кілька століть.

Подібне уявлення про Київ як про сакральний центр спричиняє формування й поширення жвавого зацікавлення до київської релігійної спадщини, яке часом реалізовувалось через паломництва до міста. Станом на ХІХ ст. паломництво до Києва, як вказують історики, набуло справді значних масштабів. Український історик поч. ХХ ст., В. Іконніков, оперуючи широкою джерельною базою припускає, що у ІІ пол. ХІХ ст. до Києва щороку приїжджало від 50 до 80 тисяч. (Іконніков, 1904, с. 198). Синхронне за змістом з цим повідомленням розміщено у спогадах Ф. Равіти-Гавронського. Він залишив згадку про те, що до Києва "відправляються тисячі паломників з найвіддаленіших сторін імперії" (Gawroński, 1922, 27).

Київ як релігійний центр є одним із базових дискурсів міста у більшості представлених мемуарних пам'яток. Київ середини- ІІ половини ХІХ ст. асоціювався з християнським святинням, на які він був багатий, до яких паломники й звичайні туристи вирушали з різних територій. Як вказує С. Тарновський, у Києві тоді було "стільки паломників, що по вулицях міста карети їздити не можуть" (Tarnowski, 1888, с.91). На наш погляд, у цій цитаті мемуариста очевидним є навмисна гіперболізація ("карети їздити не можуть") для акцентування уваги на ключовій семіотичній ідеї – домінуванні релігійного над світським у міському просторі, що у тексті автора має прояв через буквальне витіснення світського (карети) духовним (паломники).

Кожен наратив мемуаристів у більшій чи меншій мірі містить у собі опис православних споруд, що свідчить про побутування стійкого дискурсу Києва як релігійного центру. Попри те, що автори спогадів у переважній більшості були римо-католиками, значна їх частка у своїх творах подають описи монастирів, храмів і соборів міста – хрестоматійних для Києва візитівок міста. Як слушно зазначає вже згадуваний нами дослідник польської літератури Правобережжя С. Єршов, відвідування сакральних споруд Києва для поляків мало формат чітко

сформованого маршруту переміщення: від одного до храму до іншого у межах одного просторового рівня – сакрального (Єршов, 2010, с.543).

Для аналізу дискурсу Києва як сакрального центру варто розглянути декілька структурних елементів.

По-перше, варто розглянути безпосередні локуси паломництва. Серед культових споруд міста найбільш часто згадуваними у мемуарних джерелах є Києво-Печерська лавра та Софійський собор.

Києво-Печерська лавра постає на сторінках мемуарних джерел однією з головних пам'яток міста. Мемуарні джерела надають різну інформацію щодо Лаври. Наприклад, польський землевласник Т. Бобровський вказує на неспівмірність Києва святиням, яким той володів, називаючи місто "патріархальним" (Bobrowski, 1979, с. 272). Вже вкотре на сторінках твору дискурсивна стратегія реалізується у тексті через використання антитези: у цьому фрагменті протиставляється масштабність релігійного центру слабо, на думку мемуариста, розвинутому місту. Остання деталь, на нашу думку, має сприйматись саме під кутом протиставлення з релігійною роллю, а не як твердження саме по собі: саме та неспівмірність релігійного й світського в урбаністичному просторі зумовила конструювання дискурсу Києва як "патріархального міста", яке часом зустрічається на сторінках польськомовних мемуарів.

Подекуди мемуаристи називають Лавру містом в місті (Gawroński, 1922, с.27), що є достатньо промовистим твердженням. Це твердження на семіотичному рівні може вказувати на, по-перше, значну просторово-символічну особність цього релігійного центру від решти міста. По-друге, це через це твердження і навмисне перебільшення автор намагається переконати читачів не тільки у символічній значущості Києво-Печерської лаври для міста, однак в фактичному просторовому домінуванні сакрального простору.

Автор одного з подорожніх мемуарів, присвячених мандрівці до Києва, порівнює Лавру з римським Капітолієм (Chołoniowski, 1866, с.71). Для кращого

розуміння цього порівняння слід звернути увагу на символічну роль Капітолія, який у культурних метаобразах символізував концентроване зосередження політичної й релігійної влади (Moralee, 2017, с. 26). Таким чином, Лавра у такому дискурсі Києва постає як ключовий релігійно-політичний локус міста.

У схожий спосіб підкреслював непересічну історичну важливість Києво-Печерської Лаври для Києва С. Тарновський, який писав, що це "Рим одного народу, твердиня однієї віри, скарбниця традицій і ключ до цілої країни" (Tarnowski, 1888, с. 100). В цій цитаті автором конструюються дискурс Києва як другого Риму – Риму для православних. Достатньо прикметно, що для вербалізації дискурсивної стратегії щодо підкреслення уваги на особливій ролі Лаври для Києва С. Тарновський обрав саме Рим, оскільки цей символ (як головне місто-центр римо-католицизму) було найбільш впізнаваним символом для подібних до автора поляків римо-католиків, з яким він спільну семіосферу.

Своєю чергою Софійський собор, у дискурсі мемуаристів, був символом історичної тяглості Києва, оскільки за свідченнями авторів, він все ще жваво функціонував у представлений час і мав помітну популярність серед гостей міста. На думку мемуариста А. Єловіцького, всі багатства Києва свого часу перемістились до Софійського монастиря (Jełowicki, 1877, с. 110). У цьому уривку, на наш погляд, автор мав на увазі не скільки фактичні коштовності, скільки релігійні цінності. Відтак, А. Єловіцький вказує, що на певний час Софійський собор став головним символічним і фактичним центром у міському просторі.

Окрім Софійського монастиря і Києво-Печерської лаври, у мемуарних працях було з різною частотою названі такі сакральні центри міста як церква Святої Варвари (Olizar, 1892, с.131), Михайлівський монастир (Duchiniński, 1885,с.30), Андріївська церква (Nowosielski, 1854 ,с.37), Братський (Nowosielski, 1854, с.9) Видубицький та Китаївський монастирі (Gawroński,1922, с.27). Подібний перелік важливий для дослідників міського тексту не скільки як джерело інформації про те, які конкретні будівлі знаходились у місті (перший рівень прочитання), а скільки як доказ жвавого зацікавлення польських авторів

мемуарів православними пам'ятками, які відвідувались, описувались, перераховувались на сторінках спогадів (другий рівень прочитання текстів).

Вже згадуваний нами польський теолог Т. Добшевич нарахував у місті 40 православних церков у сучасному йому Києві (Dobszewicz, 1883, с. 181). На відміну від істориків, які можуть працювати над цим уривком, перед нами не стоїть задача по перевірці подібного твердження на історичну автентифікацію – для текстологічного аналізу це зовсім не важливо. Важливим є лише саме свідчення гіперболізованої уваги на православних спорудах міста, що вербалізується через подібні висловлювання. Використання чіткого (на противагу приблизному) числівника 40, на нашу думку, з великою імовірністю є лише вербалізацією дискурсивної стратегії по акцентуванні уваги кількості для передачі семіотичної інформації про великий масштаб.

На другому рівні аналізу дискурсу Києва як сакрального центру варто розглянути наступний структурний елемент – місію й роль.

Вище ми провели аналіз конкретних сакральних локусів, які відігравали важливу роль у формуванні уявлень про Київ як про сакральний центр. На другому ж рівні аналізу буде здійснена спроба аналізу загальної ролі Києва як сакрального центру.

Дослідивши вибірку мемуарних джерел можна визначити, що поляки-мемуаристи не тільки називали окремі святині у місті, однак й репрезентували більш загальний дискурс на місто.

Один з таких поглядів репрезентував вже згадуваний нами С. Холоневський, котрий порівняв Київ з римським Капітолієм (Chołoniewski, 1866, с.71). У схожій системі знакових координат, на нашу думку, знаходиться порівняння, до якого вдається Й. Крашевський. Представник української течії польського романтизму підсумовує образ Києва як сакральної столиці наступними словами "Київ – Єрусалим Русі" (Kraszewski, 2005, с. 295).

Ми припускаємо, що генеза цих паралелей криється в побутуванні серед поляків того часу концепту "Київ-другий Єрусалим". Українські історики

пояснюють виникнення концепту наступним чином: столиця Візантії позиціонувала себе спадкоємницею Єрусалиму, ґрунтуючи ці претензії на засадничій для ромейської концепції богообраності Візантії — Нового Ізраїлю. (Ричка, 2005, с.91). Відтак, якщо Константинополь є продовженням Єрусалиму, а Київ є продовженням Константинополя (шляхом встановлення у місті Золотих Воріт і Софійського собору), то і Київ своєю чергою є генетичним продовженням Єрусалиму – "богохранимого граду" (Ричка, 2005, с.91-92). Такий логічний зв'язок мав би обґрунтувати сакральність Києва і його колосальну роль у розвитку християнства. Беручи це під увагу, варто визначити, що автори досліджуваних нами спогадів, перебували під великим впливом подібного дискурсу, повторюючи його основні позиції на сторінках власних творів.

Подекуди, перебуваючи під впливом поширення дискурсу Києва як сакрального центру і відвідин міста, мемуаристи вдавались до оригінальних порівнянь Києва, які можна спостерігати у літературних пам'ятках.

Наприклад, Т. Добшевич стверджував, що "Київ – стародавнє місто руських племен, колиска християнської віри східного зразка для слов'ян; столиця князівств руських" (Dobszewicz, 1883, с. 181). У цій цитаті мемуарист через систему художніх образів (алюзій) наголошує і на політичній важливості міста ("столиця князівств руських"), і на давності - відтак легітимності ("стародавнє місто"), і на релігійній непересічності ("колиска християнської віри").

Понадто, автор однієї з мемуарних пам'яток, говорячи про сакральність у місті, стверджує, що призначенням "цього великого міста було славитись і зберігати пам'ятки з релігійних діянь... будучи колискою віри" (Petruszewicz-Pietraszewicz, 1850, с. 150). У поданій вище цитаті, на нашу думку, становить інтерес не лише метафора "колиска віри" для вербалізації ідеї про зародження місцевого християнства, але й використання дієприслівникового звороту "будучи" (у мові оригіналу – "będac"). Використання цієї граматичної категорії, на нашу думку, має велику семіотичну вагу, оскільки у ній через поєднання символів й граматики передається ключовий меседж – місто виконувало й у

релевантний авторів час продовжує виконувати функцію сакрального центру християн, символізуючи безперервність.

Для багатьох поляків, чий спогади були нами опрацьовані, функціонування дискурсу Києва як сакрального центру православ'я означав приналежність міста до православного культурно-політичного поля. Як вказувала у своїй книзі М. Боховітин-Кожерадська, "місто з причини багатьох церков здається російським" (Bohowityn-Kozieradzka, 1920, с.100) – подібні судження часто можна зустріти на сторінках мемоарів. Між іншим, в одному з джерел у цьому контексті було сказано, що "Київ є Меккою для москалів" (Niemciewicz, 1868, с. 230).

Якою була взаємодія польських авторів (реципієнтів) і дискурсу Києва як сакрального центру? Дискурс мав безпосередній вплив на конструювання особистого ставлення авторів, яке потім було вербалізовано на сторінках спогадів через використання різноманітних дискурсивних стратегій: персоніфікації, замовчування, метафори, антитези, метонімії тощо.

В опрацьованій нами вибірці мемуарних пам'яток, взаємодія постає у різний спосіб. Для репрезентативності представимо два протилежні приклади взаємодії. Скажімо, польський історик й письменник Ф. Равіта-Гавронський після відвідування святинь міста резюмував свої враження у наступний спосіб: "надзвичайне моє милування як і всією Лаврою, так і рядом монастирів" (Gawroński, 1922, с. 21). Протилежний досвід взаємодії мав місце у мемуарах Ю. Немцевіча, який зізнався, що "святині Лаври здались йому гидкими реліквіями" (Niemcewicz, 1868, с.230).

Підсумовуючи, варто зазначити, що у поданий період польськомовні діячі, які перебували у взаємодії з Києвом, були під впливом дискурсу "Київ - Другий Єрусалим", що знайшов своє відображення у формуванні узагальненого дискурсу "Київ – сакральний центр". Цей дискурс значною мірою визначав ставлення до міста, формуючи особливий спосіб його прочитання: прочитання міста й його ролі через відвідування православних святинь. Відвідування святинь мало чітко визначений порядок й послідовність, яка обов'язково передбачала відвідини Києво-Печерської Лаври і Софійського собору – головних сакральних

локусів у київському міському просторі. У питанні вербалізації цього дискурсу на сторінках мемуарів варто констатувати наявність різних дискурсивних стратегій, серед яких зокрема активне вживання емоційно забарвленої лексики. Понадто в межах цього дискурсу наголошувалась особня увага на непересічній важливості міста у розвитку християнства (через використання метафори "Київ колыска віри").

1.3. Київ як частина втраченої батьківщини поляків

Дискурс міста, за твердженням дослідників міських студій, є категорією гетерогенною, відтак передбачає наявність ряду поглядів (способів прочитання) на місто. Ці погляди стосуються як сукупності ставлення різних осіб (персоналізовані дискурси), так і наявності різних метадискурсів – загальних способів трактування міста, які укладаються у межах цілісних ідей про образ й ідею міста у межах міського тексту.

Для польського дискурсу Києва, як нами було визначено у попередньому підрозділі, характерним є погляд на Київ як на значущий релігійний центр, що має прояв у досить специфічному висвітленні Києва з відповідними атрибутами. Однак для польського дискурсу Києва також вельми характерним є погляд на місто як на частину "втраченої батьківщини". У цьому розділі нами буде досліджено, яким чином на сторінках мемуарних пам'яток польськомовних діячів II пол. XIX ст. репрезентується дискурс "Київ як втрачена батьківщина".

Спершу, на наш погляд, варто поглянути на теорію ідеї східних кресів – надзвичайно поширеного у польськомовній літературі XIX ст. способу пояснення (трактування) історії й релевантної для них сучасності.

В українській і польській історіографіях вже неодноразово наголошувалося, що після поділів Речі Посполитої протягом XIX ст. польська політична та інтелектуальна еліта перебувала в полоні стереотипу про польський характер всіх земель колишньої "Речі Посполитої Обох Націй". (Окаринський, 2012, с. 36)

На наше переконання, одним з кращих дослідників цієї тематики є польський історик Р. Вапінський. Він був переконаний у тому, що після ліквідації Речі

Посполитої відбулась ідеалізація її історичного минулого, яке повинно було стати об'єднавчим фактором для білорусів, литовців, українців і поляків. Річ Посполита у свідомості поляків залишалася ідеальним взірцем співжиття народів. (Wapiński, 2002)

Дослідниками визначено, що у XIX ст. патріотична художня література та польські науковці-романтики сформували уявлення "ідеологічної" батьківщини, якою була колишня Річ Посполита, а народом – політична нація Речі Посполитої, що складалася з поліетнічних складників, об'єднаних політичною й культурною традицією співжиття в межах одного державного організму. (Wapiński, 2002)

Один із сучасників польського романтизму подав яскравий приклад мислення властивого багатьом мемуаристам XIX ст.. Він писав:

"Мазури, Литвини, Русини є невідомою цілісністю. Жодного клаття землі не може забракнути Річпосполитій Польській, бо інакше цілість не буде цілою. Майже інстинктивне почуття зблизило і злило в одну націю племена, що заселяли басейни Вісли, Дніпра і Двини. Вчинила це рука Провидіння, що оберігає людство. Біда тому, хто зазіхатиме на цю цілість" (Wapiński, 2002, с. 50).

У багатьох історичних працях польських істориків лунала романтична ідея "кресів" – давніх земель Речі Посполитої, заселених русинами-українцями, білорусами і литовцями, які представлялися "втраченим раєм", що необхідно повернути. (Beauvois, 1994, с.93-94)

З літературних та історичних праць міф "східних кресів" поступово перетворювався на тривкий архетип польської національної свідомості і політичної культури. Поляки мали відчуття ностальгії за тими часами, коли Річ Посполита, локалізувалась згідно з формулою - "od morza do morza". "Східними кресами" поляки називали, зокрема, колишні східні воєводства Речі Посполитої, що перейшли до складу Російської імперії. Зазвичай до переліку регіонів, що підпадають під це поняття зараховують Поділля, Волинь, а досить часто також і Київщина.

Для ліпшого розуміння концепту приведемо як приклад уривок одного зі спогадів поляка, який у 1860-ті рр. здійснив мандрівку Волиню, Поділлям і Київщиною:

"В цій мандрівці я відвідав найкрасивіші, найплодючіші землі моєї рідної землі... З настільки милим подивом, після піщаного Мазовша і Литви, побачив буйні ниви, зелені діброви, чисті струмки річок Гориня, Стрия, Случа, скелясті узбережжя Дністра й неосяжні оком українські стени" (Niemiśiewicz, 1868, с. 42-43).

У цьому хрестоматійному уривку ми бачимо і помітну романтизацію ("буйні ниви", "чисті струмки") і трактування українських земель у якості польських ("моєї рідної землі"). Подібні фрагменти, як видно з прикладу, наповнені низкою епітетів у найвищому ступені порівняння ("найплодючіші"), які мають посилити емоційний фон ключової емоції у цитаті – замилювання. Заслуговують на нашу увагу теж згадки про річкові об'єкти, які є цінною інформацією з огляду на функцію маркування меж "свого" й "чужого" простору у джерелі.

Сучасна українська дослідниця М. Брацька генералізуючи мемуарні джерела поляків про Київ, приходять до слушного, на наш погляд, висновку, про сприйняття Києва поляками того часу як найбільш східного кресового міста – міста, що межує з "іншим", російським світом. (Bracka, 2020, с.20)

Київ, як ми побачимо далі з проведеного нами дослідження, поляки II пол. XIX ст. вельми часто відносили до складу "втраченої батьківщини" – крайнього кресового міста, формуючи у такий спосіб своєрідний дискурс. Цей дискурс був умовно названий нами "Київ як частина втраченої батьківщини".

У який спосіб на сторінках польськомовних мемуарів II пол. XIX ст. з нашої вибірки репрезентується дискурс "Київ як втрачена батьківщина"?

Нами було визначено, що побутування цього дискурсу у світлі досліджених нами польськомовних мемуарів II пол. XIX ст. має два основні прояви. По-перше, це має свій вияв у конструюванні й поширенні особливого погляду на історичну складову у міському тексті Києва. А по-друге, дискурс репрезентується через особливий погляд на релевантний авторам міський простір. Відтак, спершу об'єктом нашого аналізу постане дослідження історичної візії Києва у світлі польськомовних мемуарів поданого часу – себто аналіз лексичних, семантичних й лінгвопрагматичних

особливостей історичних паралелей, історичних згадок; підбір авторами відповідних сюжетів й специфічний спосіб викладу історичних подій у текстах про Київ.

Розуміння історичної візії авторів є, на наш погляд, важливим з огляду на те, що саме погляд на історію міста великою мірою визначає спосіб трактування міста, стаючи істотною частиною фундаменту дискурсу. Не менш важливо, на нашу думку, враховувати, що зображувані у мемуарних творах події відбуваються не у «порожньому» просторі дії, а у певному локальному середовищі (хронотопі), розуміння й пояснення якого закладено саме історією. (Боклах, 2020, с.4)

Минуле на сторінках мемуарних пам'яток, як вказує український дослідник Д. Боклах, подається у двох проявах: внутрішньому (безпосередня пам'ять тексту, подана в його структурі зі своїм внутрішнім синхронізмом) і зовнішньому (співвідношення із позатекстовою пам'яттю) (Боклах, 2020, с. 5) . Обидва виміри репрезентації минулого, на наш погляд, є важливими аспектами при проведенні відповідних текстологічних досліджень: Текст і простір виражають взаємозв'язок знаку з подією і місцем у часі, окреслюючи багатоаспектність функціонування топосу і локусів у хронотопі. (Боклах, 2020, с. 5). У який спосіб на сторінках досліджуваних нами мемуарних пам'яток репрезентовано історичну візію у дискурсі Києва?

У ході аналізу поданої вибірки польськомовних мемуарів II пол. XIX ст. нами було визначено, що історична візія репрезентується у більшості пам'ятках не як цілісне тло – впорядкована і визначена певними принципами система уявлень – а радше як сукупність різних часом неузгоджених між собою текстових й позатекстових алюзій, згадок про окремі історичні сюжети, символи й емоційний світ автора, репрезентований відповідними лексичними й художніми засобами. Враховуючи це, варто, на наш погляд, звернути уваги на найбільш важливі у цьому дискурсі деталі, на яких зосереджена найбільша увага мемуаристів.

До таких подій, зокрема належить достатньо показове побутування на сторінках мемуарів сюжету з походом польського короля Болеслава Хороброго на Київ у часи Русі. У центрі цього мемуарного сюжету історія про те, що польський король нібито, в'їжджаючи до міста, на знак перемоги вдарив мечем по Золотим воротам, у

результаті чого меч було пошкоджено й він дістав назву "щербець". Цей мандрівний сюжет можна віднайти у багатьох мемуарах представленої доби. (Petruszewicz-Pietraszewicz, Lasocki й Bohowityn-Kozieradzka). Для ілюстративності наведемо фрагмент одного зі спогадів, в якому зображено цей легендарний похід: "поруч - Золоті ворота, в які вдарив наш Болеслав Хоробрий". (Bohowityn-Kozieradzka, 1920, с. 93) Аналізуючи подану цитату варто враховувати, що автор, на наш погляд, навмисно послуговується присвійним займенником "наш" (nasz). Це використання, на наш погляд, пов'язане не тільки з підкресленням важливого розмежування "свого" й "чужого", але й для формування стійкого зв'язку між релевантною авторові історії й середньовічними часами. У такий спосіб мемуарист, на нашу думку, хоче довести, що тодішній правитель польського королівства напряму пов'язаний з сучасними йому подіями.

Варто також підкреслити, що неодмінним атрибутом, який супроводжує епізод про похід Болеслава на Київ на сторінках мемуарів, є легенда про меч-щербець, який буцімто був надщерблений після завдання удару у київські Золоті ворота. На символічному рівні цей удар є актом захоплення, актом перебування під чийось контролем. Меч у такій ситуації є семіотичним образом влади (що є досить сталим трактуванням цього образу), яка височіє над об'єктом (Золотими воротами). Враховуючи, що меч у момент удару перебуває у руках польського короля, то саме його влада має поширитись на об'єкт удару. На наш погляд, символ щербця, зображуваний у мемуарних джерелах, є свідченням існування погляду про Київ як про місто, колись підкорене польським королем, що дає підстави у майбутньому претендувати на нього відновленій польській державі.

На наш погляд, поширеність цього сюжету на сторінках мемуарів може бути свідченням впливу романтизму з його ідеалізацією й особливим ставленням до історії. У межах романтичної парадигми подібні історичні міфи – є важливою частиною наративу, на якому тримається історична тяглість.

Мемуаристи на сторінках твору перманентно згадують про те, що Київ колись був частиною польського політичного простору. Ця деталь є однією з ключових в їхньому описі міста. Для прикладу приведемо цитату В. Ласоцького, який

звертаючись до читачів свого твору у наступний спосіб описує історію міста: "Місто Київ ця колись стародавня столиця Південної Русі, далі за часів польських – київського воєводства, в ці часи київського генерал-губернаторства". (Lasocki, 1933, с.211) Показовим, на наш погляд, є те, що автор в обов'язковому порядку згадує про "польські часи", але при цьому часи перебування Києва у складі Великого князівства Литовського навмисно, на наш погляд, ігнорується через використання дискурсивної стратегії фігури замовчування.

Наступним важливим структурним елементом в історичній візії польського дискурсу Києва є події, пов'язані зі втратою Польщею контролю над Києвом. У кількох мемуарних пам'ятках автори пов'язують це з 1667 р.. Скажімо, польський мемуарист. Т. Добшевич у своїх спогадах зазначав наступне: "Київ ще після Андрусівського договору став російським містом і вже майже два століття ніхто тут не міркував про польську писемність" (Dobszewicz, 1883, 211).

Я. Яворський в "Українських спогадах", розмірковуючи над тим, чому відбувся розпад Речі Посполитої, приходять до висновку, що "Польща впала тому, що ми ніколи не мали доброї думки про пригнічений народ, й її не має ще чимало з нас в еміграції" (Jaworski, 1866, с.305), маючи на увазі зокрема й українців. Далі у своїх міркуваннях він прогнозує, що в разі ігнорування в майбутньому польському повстанні землями східних крес (Волині, Поділля і Київщини), вони "вже ніколи не будуть в одних кордонах з Польщею" (Jaworski, 1866, с.313)

Серед інших історичних подій, про які згадують польські мемуаристи, можна згадати кілька досить характерних. Наприклад, польський мемуарист М. Дубецький у своєму творі "Na kresach i za kresami" зазначав про те, що з Києвом і Київщиною пов'язані конфедератські війни. (Dubiecki, 1914, с. 131)

У творі іншого мемуариста подана міфологему, ніби польський національний герой, Т. Костюшко, після ув'язнення був привезений до Києва, де перебував у Михайлівському монастирі. (Duchiniński, 1885, с. 30) Разом подібні до двох вище названих згадок скеровують польський дискурс історії Києва до польської історії національної боротьби. Це робиться, на наш погляд, для репрезентації тяглості

боротьби поляків Києва за свої ідеали, яка, згідно з мемуарами, має історичну тяглість і органічно пов'язана з сучасним їм XIX ст.

Шляхом згадок про подібні історичні події – частина з яких є лише історичними міфами – встановлювались символічні зв'язки усередині сучасного авторам хронотопу. У межах таких згадок автори прагнули відшукати й знайти в історії Києва "польські" сторінки в історії для обґрунтування претензій на володіння Києвом у відновленій Речі Посполитій.

Досить красномовним видається нам згадка в одному з мемуарів вірша “До Дніпра і до брами Болеслава”, присвяченого Києву. У цьому вірші містяться зокрема такі рядки:

*"Розлий, розлий ще далі
Затопи ці мури і вали
І ці всі місця залий
Де польські діти скиглили
А коли твої води розіл'ються
Коли вже займуть цілий Київ
Нехай цю браму не сміють чіпати,
Яку століття шанували"* (Lasocki, 1933, с. 132)

Щоб краще зрозуміти вірш слід поглянути на історичний контекст, в якому він постає. Автор мемуару (В. Лясоцький) розповідає, що подібний вірш з'явився і отримав велику популярність серед поляків Києва сер. XIX ст. після того, як місцева влада провела чергові арешти польських діячів за підозрою у незаконній діяльності. (Lasocki, 1933, с. 131) Розуміючи ці обставини, легше розуміти гнів автора вірша на Київ, який в його поданні має бути затоплений (семіотичний образ поглинання), однак не весь – без брами (Золотих воріт). Останнє на наш погляд, можна пояснити тим, що Золоті ворота були для чималої кількості поляків XIX ст. історичною значимим місцем, яке виконувало функцію сполучення минулого й релевантного їм теперішнього.

Приїжджаючи до міста вже у ХІХ ст. польська шляхта шукала у Києві сліди своєї історії, а тому у мемуарах прослідковуються тенденція до згадок про польські об'єкти у міському просторі, які на той момент вже не збереглися. До прикладу, один із мемуаристів повідомив, що він "з горем дізнався, що Домініканський монастир розташовувався там, де сьогодні стоїть Андріївська церква" (Tarnowski, 1888, с.39).

Київ для багатьох авторів досліджених нами мемуарів став містом колишньої слави і нереалізованих надій. Польський дискурс смутку за "втраченою вітчизною" щодо Києва найкраще виражено у наступних словах мемуариста С. Тарновського: "у Києві найгірше те, що на кожному кроці зустрічаєш, бачиш, пальцем торкаєшся дійсності своєї програної" (Tarnowski, 1888, с. 14).

Важливий структурний елемент польського дискурсу "Київ як втрачена Батьківщина" належить погляду на місто як на "ubi gloria".

Ряд польських мемуаристів, описуючи часи перебування Києва у складі Російської імперії, вказує на бідність і низький рівень розвитку у місті. Релевантна авторам мемуарів сучасність була неспівмірна з легендарною славою Києва у попередні епохи. Вже згадуваний нами Т. Добшевич, пише, що "церкви Києва свідчать про давню заможність цього міста і кожний замислюється над тим, яким було це місто, коли було столицею". (Dobszewicz, 1883, с. 181). На думку А. Єловіцького, бідність Києва у ХІХ ст. безпосередньо пов'язана з тим, що "московська влада пограбувала давні скарби міста". (Jełowicki, 1877, с. 122)

Дискурс поганого становища Києва у складі Російської імперії, неспівмірне з його статусом в часи Русі і/або перебування у складі Польщі, знайшло своє метафоричне відображення в поетичному образі "ubi gloria", що символізував величне місто в руїнах. (Затилюк, 2020, с. 319).

Український дослідник Я. Затилюк в одній зі своїх статей доводить, що цей поетичний образ характерний загалом для київського міського тексту ще з ХVІ ст.. Свого часу, як пише Я. Затилюк, концепт "ubi gloria" з'явився і розвинувся серед європейських гуманістів як художня епітафія колись могутнім і величним містам стародавності: Рим, Троя чи Карфаген. Згодом поетичне оспівування руїн цих міст

супроводжувалось представленням їхньої історії, осмисленої в рамках концепції Vanitas – плинності всього буття, що має початок і незалежний від волі людини кінець. (Затилюк, 2020, с. 318) Важливими елементами опису міста під кутом "ubi gloria" є численні згадки про попередню славу міста (через будівлі, історичні постаті, події) у поєднанні з описом різноманітних руїн міста сучасного етапу.

Подібним чином у ряді мемуарних пам'яток фігурують згадки про колишню велич Києва – зокрема через численні згадки про те, що місто колись було "столицею Південної Русі" (Lasocki, 1933, с. 150), "колискою слов'ян" (Czajkowski, 1898, с. 80), "столицею руських племен" (Dobszewicz, 1883, с. 181).

Що ж до самих руїн, то на наш погляд, їхній деталізований опис у ряді праць має великий лінгвосеміотичний сенс. Мотиви некрополя, священних руїн, контраст минулого і теперішнього - ці фактори, що свідчить про наявність романтизації руїн у досліджуваних нами мемуарах. Побутування такої ідеалізації – характерна риса мистецтва ХІХ ст., яке великою мірою перебувало під впливом романтизму.

Досить показовим, на наш погляд, є наступний уривок зі спогадів польського письменника Ф. Равіти-Гавронського:

"Старався пізнати це минуле, руїни якого розглядав. Кам'яниці будили у мені любов до минулого. Пізнаючи його, я ставав його захисником....з пером пересуваюсь над руїнами замків і фортечок українських, блукаю степом і затримуюсь там, де стерті залишилися останні сліди минулого" (Gawroński, 1922, с. 13)

Під час аналізу поданого фрагменту слід поглянути на вираз про захист минулого (" я ставав його захисником "), де через метафору мемуарист ніби як захищає минуле, репрезентоване у цінних для нього руїнах. Ці руїни, як видно з контексту, стосуються часів, коли українські землі перебували під контролем Речі Посполитої, відтак Ф. Равіта-Гавронський як захисник минулого (з пером в руці) вирушає на захист пам'яті про важливі для нього сторінки минулого.

Розробка філософської проблематики руїн як об'єкту дослідження припадає на межу ХІХ ст. і ХХ ст., а одним з перших праці цьому присвятив Г. Зіммель. У його теорії зображення руїн у текстах, окрім всього іншого, є своєрідним образом вікна у

майбутнє, оскільки вона демонструє, що об'єкт продовжує існувати і розвиватись, попри все. (Зиммель, 1996, с. 124) Такі міркування німецького дослідника досить гармонійно, на нашу думку, співвідносяться із зображеним у польських мемуарах дискурсом Києва: зображуючи на сторінках спогадів численні руйнування й пустки, автори реалізовували одразу декілька стратегій. По-перше, через подібні згадки вони творили образ величного міста, яке нині перебуває у забутті для підкреслення його попередньої слави. По-друге, у такий спосіб мемуаристи прагнули пов'язати теперішній їм стан справ із фактом перебування українських земель (зокрема Києва) у складі Російської імперії. По-третє, через актуалізацію поетичного образу "ubi gloria" мемуаристи прагнули створити уявлення про те, що у майбутньому, коли Київ знову буде частиною Польщі, місто відродиться у своїх гіперболізованій славі.

Підсумовуючи досліджений нами польський дискурс "Київ як втрачена Батьківщина", варто наголосити на значній популярності ідей й символів, які лежать в його основі, у зрізі польськомовної мемуаристики ХІХ ст.

Ключовою причиною цього, на наш погляд, є історична візія, що сформувалась серед поляків у ХІХ під впливом ідей романтизму. Для цієї візії, як ми визначили, були характерним формування ідеального образу Речі Посполитої й ідеї східних кресів – територій, які були відірвані від неї. До цих територій, як нами було визначено, в уявленні більшості поляків-авторів мемуарів, належав і Київ, який трактувався як "своє" й "польське" місто. До структурних елементів цього дискурсу варто зокрема віднести ідеалізацію польської історії Києва у дискурсі, присвяченому історичній довідці: автори через різні художні засоби й стратегії вдаються до спроб переконати читачів у тому, що за часів перебування Києва у складі Речі Посполитої Київ був у розвитку. Інший важливий структурний елемент цього дискурсу – це перманентні згадки про важливі для історичної парадигми мемуаристів події. До таких подій слід віднести, зокрема, сюжет про похід польського короля Болеслава Хороброго до Києва, який супроводжується інформацією про ніби-то взяття Золотих воріт останнім. Цей популярний у досліджуваних нами мемуарах мандрівний сюжет мав за мету переконати в історичній тягlostі перебування Києва під контролем Польщі (у текстах цей меседж реалізовано через опис удару меча польського короля

по Золотих воротах, що на символічному рівні означає зверхність й підкорення). Іншою важливою частиною дискурсу є згадки про Андрусівське перемир'я, яке спричинило перехід Києва до влади Московського царства: мемуаристами ця подія описується як трагічна і доленосна, оскільки в їхній візії вона означає відторгнення Києва від решти "польського світу".

Аналіз дискурсу показав те, що багатьом мемуарам властива ідея "ubi gloria" – величного міста, що перебуває в руїнах. Ця ідея на сторінках мемуарних пам'яток проєктується на Київ через детальні й до певної міри гіперболізовані описи руїн у місті. Це, як було нами досліджено, може бути пов'язано з їхньою дискурсивною стратегією по актуалізації на сторінках твору думки, що у складі Речі Посполитої місто перебувало, на їхню думку, у кращому становищі.

РОЗДІЛ III.
ДИСКУРС АНАЛІЗ ТЕКСТІВ МЕМУАРІВ II ПОЛ. XIX СТ.
НА ПРИКЛАДІ СПОГАДІВ Ю. БЕЛІНИ-КЕНДЖИЦЬКОГО
"ЧОРНА КНИЖЕЧКА"

3.1. Авторство, теми та контекст написання "Чорної книжечки" Ю. Беліни-Кенджицького

"Забутий пісняр Поділля" – так свого часу назвав Ю. Беліну-Кенджицького польський дослідник літератури професор Р. Рогінський (Rogiński, 1915, с.8). Датується цей вираз щодо Кенджицького 1915 р., однак і до сьогоднішнього дня він, на нашу думку, актуальний. Сучасний польський філолог А. Свентек у своїй статті за 2009 р. стосовно Кенджицького наголошує наступне: "ім'я Юліна Беліни-Кенджицького майже ні про що не говорить ні в одній з його трьох вітчизн". (Świętek, 2009, с.93).

Про невідповідність масштабу особистості та рівня дослідженості вказував у 1918 р. і відомий польський історик Ф. Равіта-Гавронський. "Незнаний серед критиків і не записаний, як мені здається, в жодній історії польської літератури... помер у скруті, забутий Вітчизною, а згаданий, без сумніву, сердечним словом серед нечисленної жменьки колег і приятелів. Беліна – перш за все поет, однак, здається мені, що його поезія ніколи не була надрукована" – стверджував він (Rawita-Gawroński, 1918, с.1)

Станом на сьогодні Ю. Беліна-Кенджицький досі залишається недостатньо дослідженою постаттю в історії українсько-польської літератури XIX ст. Щоб ліпше продемонструвати це ми дослідили історію вивчення цієї історичної постаті в українській й польській історіографіях.

Однією з перших публікацій, присвячених Ю. Беліні-Кенджицькому, була стаття вже згаданого нами Р. Рогінського. Дослідник опублікував у 1915 р. артикул у виданні "Українське колосся" (Kłosy Ukraińskie) з красномовною назвою "Забутий пісняр Поділля". Подаючи короткий нарис біографії польського поета, Р. Рогінський

аргументує це тим, що "Кенджицький заслуговує, аби про нього щось більше повідомити, бо ж був це справжній поетичний талант" (Rogiński, 1915, с.8).

Великим зрушення стало опублікування польським дослідником літератури Ф. Равітою-Гавронським у 1918 р. мемуарів Ю. Беліни-Кенджицького. Дослідник у вступній частині вміщує відому йому інформацію про поета. Однак, він одразу зазначає, що "не має наміру цілком описувати життя поета, фактично ж інформація занадто незначна" (Belina-Kędrzycki, 1918, #38, с.1).

Польський історик Л. Яновський у своїй праці "У проміннях Вільна і Крем'янця" (*W promieniach Wilna i Krzemieńca*), що була присвячена історії Імператорського університету Святого Володимира, називає і Ю. Беліну-Кенджицького. Той згадується як один з викладачів польської мови та літератури у гімназіях Києва початку 60-х років (Janowski, 1923, с. 249).

У 1934 р. у Варшаві український вчений-літературознавець, співробітник Українського Наукового Інституту П. Зайцев видав монографію під назвою "Шевченко і поляки". У ній він одним з перших спробував системно викласти історію взаємин Кобзаря та польських діячів, а до Кенджицького звертається як до автора "дуже цікавих і дуже точних мемуарів" (Zajcew, 1934, с.52).

Статтю історика С. Сераковського присвячену Ю. Беліні-Кенджицькому у 1967 р. було вміщено до 12-го тому польського біографічного словника (Sierakowski, 1976, с. 358). Попри те, що стаття є досить малою за обсягом та не несе в собі жодних суттєвих відкриттів, вона є надзвичайно важливою з погляду на сам факт публікації у Польському бібліографічному словникові. Це свідчить про визнання заслуг персони польським народом. Чимало дослідників після публікації статті С. Сераковського будуть саме з неї розпочинати своє знайомство з постаттю, постійно посилаючись у дослідженнях.

Зокрема послуговувався працею С. Сераковського польський історик Я. Табіш у своїй фундаментальній праці "Поляки у Київському університеті у 1834-1863", в якій вміщено значний обсяг інформації про життя польських студентів. Серед всього іншого, Я. Табіш протягом книги декілька разів пише про Ю. Беліну-Кенджицького.

За словами історика, Ю. Беліна-Кенджицький "був поетом-початківцем, що виспівував життя київського студентського середовища" (Tabiś, 1974, с.72).

Класик вивчення історії Польщі за часів СРСР, В. Д'яков, використовує образ поета у кількох своїх працях. У праці "Т. Шевченко і його польські друзі" він втворює попереднім свідченням про товариські зв'язки між Шевченком та Кенджицьким, факт сусідства між ними та свідчення про діяльність Кирило-Мефодіївського гуртка (Дьяков, 1964, с.217)

Стисла інформація про польського діяча подавалась у Шевченківському словнику за 1976 р. (Шевченківський словник, 1976)

За сучасної доби в українському літературознавстві згадки про Ю. Беліну-Кенджицького можна поділити на кілька основних напрямків.

Перший напрямок наукових студій, у контексті якого згадується польський поет – шевченкознавство. Українським дослідникам, природно, Ю. Беліна-Кенджицький знайомий перш за все у статусі товариша Т. Шевченка. У цьому плані тематика наукових студій (здебільшого статей), де б використовувався образ Кенджицького, має широкий спектр дослідження від одягу (Павлик, 2015) до зв'язків Кобзаря з українськими регіонами (Гальчак, 2014) . Про це свідчать ціла низка досліджень, у кількості декількох десятків бібліографічних одиниць. Фрагментарність та скупість висвітлення життя польського діяча на сучасному етапі є цілком усталеною нормою серед дослідників.

Суто постаті Ю. Беліни-Кенджицького присвячено лише декілька праць. Зокрема при підготовці нового видання Шевченківської енциклопедії П. Усенком у 2013 р. було підготовлено енциклопедичну статтю про Ю. Кенджицького. (Усенко, 2013, с. 318)

Одна з останніх праць, присвячених власне самому Ю. Беліні-Кенджицькому, з'явилась у 2018 р. до Міжнародної конференції, присвяченій 90-річчю Будинку-музею Тараса Шевченка. Її автор, О. Карпенко, хоч і послуговувалась деякими новими документальними джерелами, зосередила свою увагу виключно "Чорній книжечці", майже дослівно переказуючи її. На жаль, ця праця з промовистою назвою

"Юліан Беліна Кенджицький знайомий і незнайомий" не зробила постать польського революціонера більш знайомим українській історіографії. (Карпенко, 2018)

Сучасні польські дослідники неохоче згадують про постать Ю. Беліни-Кенджицького. За кілька десятиліть новітнього етапу історіографії праць, що у більшій чи у меншій мірі згадують про поета нараховується не більше двох десятків. Польсько-український дослідник С. Козак, у своїй статті, присвяченій огляді шевченкознавчої літератури, доходить до цілком слушного висновку, що Кенджицького "дослідники майже забули" (Козак, 2012, с. 159).

Найчастіше, що вже стало правилом, польські автори називають Кенджицького у контексті подій Січневого повстання та подальшої долі його учасників. Наприклад, польська дослідниця Й. Дорош у своєму артикулі називає Кенджицького "співцем щоденного сибірського життя" (Dorosz, 2009, с. 127). У всіх цих працях (Młynik, 2009; Saban, 2017; Saban, 2013) міститься лише клаптикова, невимушена, згадка про Ю. Беліну-Кенджицького, однак ніяк не відтворення цілісної картини життя останнього.

Окрім згадок у контексті Січневого повстання часом польські автори зазначають поета у працях про Т. Шевченка. Вже згадуваний нами А. Свентек став автором артикулу "Тарас Шевченко і діяльність Братства Кирила і Мефодія у світлі спогадів польських студентів Київського університету" (Swiętek, 2009) у якій піддає сумнівам факт авторства Ю. Кенджицьким мемуарів "Чорна книжечка" (Swiętek, 2009, с.91).

Також його перу належить спроба нагадати польській історіографії про Ю. Беліну-Кенджицького, що було зроблено у праці з красномовною назвою "Юліан Беліна Кенджицький – забутий січневий повстанець" . Праця не містила нового фактологічного матеріалу, автор лише на основі вже відомих джерел нагадав основні віхи життєвого шляху польського діяча. (Свентек, 2010)

На новітньому історіографічному етапі іноземні дослідники також долучаються до цитувань праці Ю. Беліни-Кенджицького і використання згадок про нього. Наведемо лише два приклади. Зокрема білоруський дослідник О. Кукса у своїй праці також вдається до репрезентації Кенджицького як людини, близької до Т. Шевченка

(Кукса, 2013). А фінський дослідник українсько-польських відносин А. Ремі згадує про постать поета у своїй праці у контексті все того ж Кирило-Мефодіївського братства у статті "Панславизм в українському національному русі 40-х – 70-х рр. " (Remy, 2019) .

Ми визначили, що вельми часто до постаті Ю. Беліни-Кенджицького звертаються як до автора спогадів під назвою "Чорна книжечка". "Чорна книжечка" (Czarna książeczka) – усталена в історіографії назва мемуарів Ю. Беліни-Кенджицького. В обіг цю пам'ятку ввів відомий польський письменник Ф. Равіта-Гавронський, опублікувавши спогади на сторінках періодичного видання "Gazeta Lwowska" (Львівська Газета) у 1918 р.

На думку української дослідниці О. Карпенко, Ф. Равіта-Гавронський і Ю. Беліна-Кенджицький були особисто знайомі, познайомившись у стінах Печерської фортеці у 1863 р (Карпенко, 2018, с.39). Польський видавець зазначає, що "мемуари поета, які назвали "Чорною книжечкою", не носять жодної назви", а вибір подібної назви, за словами упорядника, обумовлений кольором зошита, де містились спогади (Kędrzycki, 1918, #43, с.1).

Далі ми подаємо окремі фрагменти зі вступної частини до "Чорної книжечки" за авторським перекладом. Зовнішня джерелознавча критика "Чорної книжечки" подана Ф. Равіттою-Гавронським у вступній частині має наступний вигляд:

"Після смерті у невідомий спосіб нотатник мандрував, певно, пішов до якогось місцевого "кулака", від якого потрапив до букініста. На останній картці книжечки знайшов підпис: "Юліан Кенджицький" – нічого більше. Невідомо мені було, чи підпис цей означає власника книги чи також може хтось випадково вмістив це прізвище. Прочитавши короткі спогади про Кенджицького, що вміщені у петербурзькому "Краю" і порівнявши частину цих гарних, але не точних з погляду на цензуру передсмертних спогадів, і, порівнявши з ними факти і дати, зміцнішав у переконанні, що ці спогади були власністю Кенджицького і власноручно ним написані... Згадую, що була написано інколи олівцем – стертим, складним до прочитання, почерком. " (Kędrzycki, 1918, #41, с.1).

Внутрішня джерелознавча критика, котру подає видавець, виглядає у наступний спосіб:

"Був нотатником для пам'яті, який автор мав намірів пізніше заповнити і розширити. Є повністю особистою пам'яткою, повіреним, його другом... Неоднаково висвітлені частини життя. Цілий побут на Сибірі майже відсутній... Про речі глибші, публічні, суспільні чи народні говорить рідко, навіть тоді, коли зустрічається з такими людьми, як Костомаров і Шевченко, а пізніше Антонович. Можливо, через надлишкову обережність, можливо, маючи намір з часом заповнити". (Kędrzycki, 1918, #41, с.1).

На нашу думку, важко не погодитись з видавцем у тому, що цінність книги, полягає у тому, що це "дуже цікаве висвітлення епохи і життя певної суспільної верстви" (Kędrzycki, 1918, #43, с.1).

"Чорна книжечка" розміщена у 32-х номерах (№38-70) часопису за 1918 рік. Перші шість номерів (№38-43) є преамбулою редактора пам'ятки, у якій він дає короткий нарис біографії поета, історію появи мемуарів у своїх руках та власну оцінку діяльності мемуариста.

Події у "Чорній книжечці" відбуваються у хронологічній послідовності: від перших записів у 1845 р. у Немирові до останніх днів поета у Санкт-Петербурзі. Однак до рук Ф. Равіти-Гавронського мемуари потрапили у несистематизованому вигляді. Упорядник двічі наголошує на тому, що спогади містять чимало пропусків, а в багатьох місцях йому довелося самостійно збирати до купи розрізнені фрагменти, оперуючи лише загальною логікою подій.

Вперше після цього мемуари було передруковано і перекладену версію подано в часописі "Український голос" у Перемишлі в березні 1927 р. (Беліна-Кенджицький Юліан, 1927).

У радянські часи фрагменти спогадів були опубліковані у кількох збірниках джерел, дотичних до постаті Т. Шевченка. Серед таких однією з перших була збірка "Біографія Т.Г. Шевченка за спогадами сучасників" (Біографія Т. Шевченка за спогадами сучасників, 1958), у якій подано частину з мемуарів Кенджицького.

Справді хрестоматійним вважається переклад окремих фрагментів пам'ятки, здійснений українським літературознавцем. В. Щуратом, що був вміщений у хрестоматії "Спогади про Шевченка", де містяться спогади про 1846 р. у житті польського та українського поетів. Цей переклад і досі користується надзвичайною бібліографічною популярністю серед дослідників.

Загалом, в українській історіографії лєвова частка звернень до "Чорної книжечки" за перекладом В. Щурата покликана заповнити прогалини з історії "київського" періоду Т. Шевченка й діяльності Кирило-Мефодіївського братства

У польській історіографії панує інакша ситуація. Через відсутність великої кількості інформації про поета, а також через незначну кількість суспільно-політичної інформації у мемуарній пам'ятці Ю. Беліни-Кенджицького, місцеві дослідники мемуаристики досить рідко звертаються до неї у своїх студіях. В межах напрямку дослідження життя арештантів фрагменти "Чорної книжечки" були опубліковані у збірниках Я. Заленчного (Долі сибірських повстанців у світлі їх мемуарів) (Załączny, 2009) та Я. Патини (Погляд на Сибір у спогадах засланих II п. XIX ст.) (Patyna, 2006).

Варто додати, що за більше ніж 100-тню історію використання мемуарів були у джерела і свої критики. На думку польського дослідника М. Хандельсмена, "Чорна книжечка" є не більше, ніж підробкою, що належить перу Ф. Равіти-Гавронського. Він стверджує, що "твір складає враження твору самого видавця, майже фальсифікату" (Handelsman, 1937, с.128).

Загалом, варто визнати, що хоча "Чорна книжечка" вперше була опублікована понад 100 років тому, все ще не було пророблено якісної текстологічної роботи над твором. Звісно, перешкодою до цього є відсутність у полі зору дослідників оригіналу мемуарів та невирішеність питання про автентичність джерела.

Говорячи про контекст створення мемуарної пам'ятки варто відзначити два моменти. По-перше, варто звернути увагу на особливу популярність мемуаристики у польській літературі XIX ст.: як вказує дослідниця Й. Грабула у цей час під впливом ідей романтизму й завдяки технічному прогресові мемуари писали представники всіх верств населення – від селян до аристократії. (Grabula, 2022, с. 18) Інший істотний

фактор, який заслуговує на увагу – це той широкий контекст суспільно-історичних подій сер. – II пол. XIX ст., які знайшли свій відбиток у житті, а відтак й мемуарах Ю. Беліни-Кенджицького: навчання у Київському університеті, Кирило-Мефодіївське братство, Січневе польське визвольне повстання й репресії щодо його учасників. На цьому суспільно-політичному тлі розгортаються події у "Чорній книжечці", що, безумовно, варто враховувати під час подальшого аналізу.

Підсумовуючи наведену вище інформацію, варто наголосити на тому, що постать польського поета Ю. Беліни-Кенджицького у великій мірі залишається недостатньо дослідженою в польській й українській історіографіях. Варто зазначити, що комплексного та цілісного викладу життєвого шляху на основі всіх типів джерел діяча досі не було створено. Протягом десятиліть дослідники вдавались лише до фрагментарного, а часом і хибного викладу сторінок із життя польського діяча. Комплексного розуміння біографії Ю. Беліни-Кенджицького наразі в науці немає: є загальне уявлення про найбільш висвітлені сторінки його життя. До таких сторінок варто віднести місце народження й смерті, навчання в Імператорському університеті Святого Володимира, знайомство з Т. Шевченком, участь у Січневому польському визвольному повстанні, заслання до Сибіру. Звісно, що у зв'язку з цим не існує чіткості у визначенні багатьох віх життя поета, що, на наш погляд, впливає на можливість застосування повною мірою біографічного методу текстології при роботі з "Чорною книжечкою".

Узагальнюючи подану інформацію про "Чорну книжечку" варто зазначити, що ця мемуарна пам'ятка хоч і знаходиться в орбіті науковців понад 100 років, досі не була комплексно досліджена з погляду текстології. Як нами було визначено, мемуарна пам'ятка має складну і контроверсійну історію появи: вона була опублікована у 1918 р. польським істориком Ф. Равітою-Гавронським на сторінках "Львівської газети", який стверджував, що випадковим чином придбав цю працю у букініста. Попри відсутність збереженого оригіналу, більшість дослідників схильні послуговуватись поданій у "Чорній книжечці" інформацією як вірогідним джерелом. Нами було визначено, що лєвова частка випадків оперування "Чорною книжечкою" належить польським й українським історикам, які звертаються до неї як до цінного

джерела, здатного репрезентувати деякі аспекти ХІХ ст. Більшість подібних звернень польських істориків стосуються подій у творі, присвячених Січевому повстанню. Своєю чергою українські дослідники найчастіше використовують "Чорну книжечку" у своїх студіях як цінне джерело з історії Імператорського університету Святого Володимира й історії суспільно-політичних рухів (хлопоманство й Кирило-Мефодіївське братство). Окрім цього нами було визначено, що головним контекстом створення "Чорної пам'ятки" була загалом актуалізація мемуаристики у польській літературі ХІХ ст., що у поєднанні з впливом ідеї Романтизму й тлом суспільно-політичних подій визначили створення цієї пам'ятки, яка, на наш погляд є досить гармонійною частиною польськомовної мемуаристики ХІХ ст.

3.2. Мова, структура та мовленева специфіка спогадів Ю. Беліні-Кенджицького

Як вже було зазначено, "Чорна книжечка" була опублікована Ф. Равітою-Гавронським у 33-х номерах (№38-70) "Львівської газети" у 1918 р. За змістом мемуарна пам'ятка складається з різних структурних елементів, які базуються на сюжетах, які траплялись з Ю. Беліною-Кенджицьким протягом життя й репрезентовані від першого обличчя. Зміст пам'ятки, хоч і досить умовно, однак можна, на наш погляд, подати у наступному вигляді:

№38-43 – вступне слово видавця;

№43-44 – перебування у Немирові;

№45 – переїзд до Києва і вступ до університету;

№46-51 – перебування у Києві (особливої уваги заслуговують номер 48 і 49, де описується діяльність Кирило-Мефодіївського братства);

№51 – переїзд з Києва;

№52-61 – приватне викладання у заможній родині, історія його трагічного кохання;

№62-66 – повернення до Києва і викладання у гімназії (особливої уваги заслуговують номери 63 і 64, де описується політичне життя);

№67-70 – повернення з заслання й перебування у Варшаві й Санкт-Петербурзі.

Говорячи про тематику “Чорної книжечки”, варто зазначити, що вона у великій мірі співвідноситься з подіями, які лягли в основу написання мемуарної пам’ятки: особисті переживання автора на тлі суспільно-політичних подій (існування таємних організацій, функціонування університету, підготовка повстання, заслання й повернення з Сибіру тощо). Наш аналіз “Чорної книжечки” Ю. Беліни-Кенджицького продемонстрував, що ключове місце у структурі спогадів відведено саме особистим переживанням автора – суспільно-політичні події є лише незначним фоном для его-дискурсу автора.

У вступній частині цього підрозділу варто нагадати, що поняття “дискурсу” має безліч інтерпретацій у різних лінгвістичних школах й наукових парадигмах: різні автори у різний спосіб його інтерпретують цю наукову категорію. Це, на нашу думку, пов’язано з тим, що дискурс має дисциплінарний характер і мультиаспектну будову як поняття, яке важко в однозначний спосіб окреслити. Відтак, існують відмінні підходи до дискурсу різноманітних вчених.

Одним з найкращих дослідників цього поняття ми вважаємо Н. Ферклоу, котрий у власній монографії зазначив наступне:

"Я трактую дискурс як спосіб представлення аспектів довколишнього простору - подій, категорій, процесів, структур матеріального й ментального світу» поглядів, емоцій, відчуттів. Певні аспекти світу можуть бути представлені у різний спосіб, відтак ми, як правило, маємо можливість розглядати взаємозв’язок між різними дискурсами". (Fairclough, 2004, с. 80)

У системі поглядів дослідника дискурси трактуються як різні точки зору на світ, як свого роду сукупність індивідуалізованих відносних реальностей, що у своїй багатогранності і формують світогляд. Дискурс у цій системі Н. Ферклоу є чимось подібним до ниток, які пов’язують осіб: у такий спосіб дискурс виявляє свій прояв у зв’язку між текстом і соціальною практикою.

Відповідно до його концепції дискурс має 3 аспекти:

- дискурс як текст (дослідження лінгвістичних особливостей, лексичних виразів, художніх засобів, зв’язків між фрагментами тексту тощо);

- дискурс як дискурсивна практика (вивчення дискурсу відбувається через його діалектичний зв'язок із практиками, які мають місце у суспільстві);
- дискурс як соціальна практика (аналіз дискурсу у рамках ідеологем). (Fairclough, 2004, с.81)

При дослідженні мемуарної пам'ятки "Чорна книжечка" нам видається слушним використання й дослідження 1-го аспекту побутування дискурсу – дискурсу як тексту шляхом використання аналізу різноманітних лінгвальних аспектів.

У дослідженні дискурсу як тексту провідну роль займає аналіз текстології літературної пам'ятки, що було застосовано нами у поданій кваліфікаційній роботі. Мова мемуарної пам'ятки "Чорної книжечки" є досить цікавим предметом дослідження. Характерні риси мови цієї мемуарної пам'ятки можна класифікувати на 3 основні групи:

1. властиві риси мемуарного жанру;
2. властиві риси польськомовних мемуарів релевантного часу;
3. властиві риси авторського стилю.

У поєднанні ці три групи рис зумовлюють формування лінгвістичних засад побутування оригінального мемуарного твору, для якого характерна як специфічна індивідуалізованість, так і входження у ширший контекст подібних мемуарних пам'яток відповідного часу.

Перш ніж перейти до аналізу властивих рис авторського стилю – авторської мови Ю. Беліни-Кенджицького – варто проаналізувати те, як проявляються на сторінках "Чорної книжечки" загальні риси мемуарного твору й характерні особливості польськомовної мемуаристики XIX ст.

Говорячи про загальні риси мемуаристики як напрямку, можна, послуговуючись працями дослідників спогадів, виокремити наступні найбільш властиві риси:

1. авторський суб'єктивізм,
2. тенденційність викладу,
3. ретроспективність,

4. діалог з пам'яттю,
5. неможливість визначити ступінь правдивості;
6. певна ідеалізація аналізованого часопростору,
7. широка вербалізація категорії інтимізації, (Космеда, 2023, с.52-53)

На наш погляд, "Чорній книжечці" Ю. Беліни-Кенджицького властиві всі перераховані вище характерні риси творів мемуарної літератури.

1. На нашу думку, трюїзмом є те, що для кожної мемуарної пам'ятки характерний авторський суб'єктивізм. Це проявляється не тільки через повністю суб'єктивний підхід до підбору матеріалу, який постає на сторінках твору, але й через використання характерних лінгвістичних методів репрезентації суб'єктивізму. До таких лінгвістичних методів варто віднести домінування виразів на позначення власної думки, присвійних займенників у формі першої та другої особи однини й множини; переважання вживання дієслів у формі першої особи однини (я). Наведемо декілька прикладів з "Чорної книжечки":

"Namyślałem się, co robić? ." (Belina-Kędrzycki, 1918, #45, c.1)

"Nie wydaje mi się także słuszne... " (Belina-Kędrzycki, 1918, #63, c.1)

"Uważam tylko, że jest łaskawą na mnie: czasem obdarza mię kiwnięciem głowy z uśmiechem " (Belina-Kędrzycki, 1918, #52, c.1)

2. Для "Чорної книжечки", на наш погляд, характерна значна тенденційність у плані підбору й викладу матеріалу, оскільки автор не має за мету бути об'єктивним і подає такий виклад (інтерпретацію) подій, яку вважає за слушну. Скажімо, у тенденційному викладі польського поета Ю. Беліни-Кенджицького хлопоманство як явище описано у негативній конотації. Для прикладу наведемо таку цитату:

"Co do mnie, uważałem w regule chłopomanstwo za szkodliwą zabawkę, którą młodzież nasza balałucila." (Belina-Kędrzycki, 1918, #64, c.1)

3. Мемуари подано у хронологічній послідовності: від навчання у Немирові у к. 1840-х до останніх місяців життя у Санкт-Петербурзі у 1880-х рр.

4. Для твору характерним теж є діалог з пам'яттю, який проявляється у текстових й позатекстових (інтертекстуальних) алюзіях;

5. Більшість подій поданих мемуаристом у "Чорній книжечці" неможливо перевірити на правдивість (окрім окремих сюжетів, присвячених взаємодії з іншими суспільно-політичними героями), оскільки у них йде мова перш за все про особисті переживання наратора;

6. Властивою рисою літературної пам'ятки є характерна ідеалізація часопростору (хронотопу), у межах якого розгортаються події. Це зокрема має прояв через особливе ставлення до певних місць у творі, які описуються зі значною романтизацією. Прикметним прикладом цього є наступна цитата зі спогадів:

"Згадалась мені Ковалівка, дитинство моє, виколисане українською піснею". (Belina-Kędrzycki, 1918, #46, с.1)

У цьому хрестоматійному прикладі можна спостерігати як автор ідеалізує як часові параметри (дитинство), так і просторові (рідне місце) параметри.

7. Широка вербалізація категорії інтимізації, на нашу думку, також є на сторінках "Чорної книжечки". Свого часу активно досліджував цю категорію відомий український лінгвіст Л. Булаховський. На думку вченого, це лінгвостилістична категорія, яка виявляє намір за допомогою відповідних художніх засобів наблизити письменника до уявного читача, і, відповідно, читача до особистості самого письменника чи його героїв, що реалізується через прагматично підпорядковані цій меті лінгвістичні засоби (Сирко, 2017, с. 234). У "Чорній книжечці" можна помітити активне використання інтимізації через різні мовні засоби – наприклад, через активне вживання інтимно-експресивних номінацій: серце, душа, голова тощо. Прикладом цього є наступні слова з пам'ятки: *"Серце заливалось кров'ю, коли брав гроші від моєї коханої матусі 10 рублів". (Belina-Kędrzycki, 1918, #45, с.1)*

У світлі проаналізованих нами характеристик логічним чином постає висновок про наявність у "Чорній книжечці" цілої низки характеристик, які вважаються неодмінними риси мемуарних пам'яток.

Далі об'єктом нашого аналізу будуть мовні й стилістичні особливості польськомовних мемуарів ХІХ ст. Подібний аналіз є важливим з огляду на питання про те, наскільки "Чорна книжечка" Ю. Беліни-Кенджицького відображає подібні характерні риси чи, можливо, має докорінно іншу лексико-семантичну й стилістичну структуру твору.

Польські дослідники мемуаристики (Sztachecka, Załączny) зазвичай виокремлюють наступні характерні риси польськомовних мемуарів ХІХ ст.

1. Патріотизм та національна ідентичність: багато польських мемуаристів цього періоду були активними учасниками або свідками рухів за відновлення незалежності Польщі. В їхніх мемуарах виділяється виразний патріотизм та важливість збереження національної ідентичності.

2. Репресії та боротьба: через репресії та розділення Польщі між Російською імперією, Австрійською імперією та Прусією, багато мемуарів з цього періоду описують переслідування польського народу та активну боротьбу за свободу та незалежність.

3. Вплив ідей Романтизму: романтизм був важливим культурним напрямком в польській літературі і польські мемуари ХІХ ст. часто віддзеркалюють романтичний підхід до життя та історії, зі схильністю до патосу та героїзму.

4. Зв'язок з історичними подіями: польські мемуари ХІХ століття часто описують важливі історичні події, такі як повстання та події, в яких брали участь їхні автори або які мали значущий вплив на суспільство.

Говорячи про "Чорну книжечку", можна сказати, що їй властиві всі подані вище визначальні риси польськомовної мемуаристики ХІХ ст., що буде продемонстровано у наступному аналізі.

1. Автору "Чорної книжечки" властивий патріотичний дискурс, що має прояв як у зовнішній (підбір матеріалу), так і внутрішніх (художні засоби, лінгвопрагматичні методи тощо) складових твору. Скажімо у питанні зовнішнього прояву патріотичного дискурсу Ю. Беліни-Кенджицького можна звернути увагу на те, що досить багато матеріалу у мемуарах присвячено польським національним питанням: освіта, культура, підготовка повстання тощо. У плані внутрішнього прояву патріотичного дискурсу варто зазначити про особливе конструювання речень. Для ілюстративності наведемо наступний фрагмент зі спогадів:

"Невже наші прізвище потонуть у людському забутті? Нічого не присвячували Польщі ті, які, поїхавши за кордон, заробили собі, як я чую, статків і спокійного життя, але ті, хто не для неї присвятив ціле життя, повернувшись до країни, мусили боротись за крихту хліба і трішки місця для себе. Вони, а не ці патріотичні дармоїди, давали свідчення перед цілим світом, що Польщі живе". (Belina-Kędrzycki, 1918, #66, с.1)

У цьому фрагменті мемуарист розмірковує над двома категоріями "правильних" й "неправильних" патріотів Польщі, які протиставляються через відповідний підбір лексичних засобів і художніх прийомів (насамперед протиставлення).

2. Подібно до ряду інших польськомовних творів XIX ст. у "Чорній книжечці" знайшов своє відображення дискурс репресій. Він має свій прояв, наприклад, в питанні підбору матеріалів спогадів – з-поміж, ряду різних сюжетів збірка спогадів присутній і вірш поета з часів заслання до Сибіру під назвою "Усолье" (Usole). На додачу безпосередньо описаних подій присвячених репресіям важливою дискурсивною стратегією дискурсу репресій є фігури замовчування – те, що цілеспрямовано не згадується на сторінках творів з певних міркувань.

3. Як вказують польські дослідники мемуаристики (насамперед J. Sztachecka) романтизм у мемуарах мав прояв в ідеалізації чуттєвого світу й особистих поглядів автора. У "Чорній книжечці", на наш погляд, ця риса дуже

добре спостерігається. Одним з проявів є великий акцент на власних почуттях, які стають мірилом сприйняття світу – найбільше це помітно у розділах, присвячених нерозділеному коханню поета. У цьому питанні достатньо репрезентативним ми вважаємо наступний фрагмент з пам'ятки:

"Осінь, осінь, осінь! Ця наша осінь у степі має стільки кольорів, стільки краси, стільки тиші повної поезії, що я тільки я її малювати, малювати, малювати. Не знаю, чому, але помітив, що в Р. вона є якась тихіша і сумніша, ніж всюди Чи це може тільки настрої моєї душі сумніший? Можливо. З того моменту, як познайомився з цією дівчиною, відбулась якась велика зміна у моїй душі" (Belina-Kędrzycki, 1918, #59, с.1)

У цьому уривку можна помітити, в який спосіб романтизм як спосіб сприйняття світу й ідея вплинули на дискурс, поданий Ю. Беліною-Кенджицьким: через риторичні звернення ("осінь, осінь"), рефрени ("малювати, малювати, малювати"), порівняння ("тихіша, ніж всюди") автор подає свою чуттєву картину трактування світу.

4. Не менш тісним є зв'язок "Чорної книжечки" з релевантними авторові історичними подіями. Історичний дискурс польського поета відображає актуальні його часу події (Січневе польське визвольне повстання, заслання до Сибіру з подальшим поверненням, Кирило-Мефодіївське братство), які відображені досить суб'єктивно.

На додачу до проаналізованих вище 4-х характерних рис польської мемуаристики, про які пишуть відомі дослідники і які можна зауважити на сторінках "Чорної книжечки" можна, на наш погляд, виокремити ще дві властиві особливості.

Досить властивою рисою мови польськомовних мемуарів II пол. XIX ст. є використання криптонімів. В хронотопі, в якому писались польськомовні мемуари з нашої вибірки, дискурсивна стратегія обережності була досить істотною рисою з огляду на небезпеку можливих репресій.

Видавець "Чорної книжечки" історик літератури Ф. Равіта-Гавронський досить слушно, на наш погляд, висловився, сказавши, що:

"Про речі глибші, публічні, суспільні чи національно говорить рід? ко, навіть коли стикається з такими людьми як Костомаров і Шевченко, а пізніше Антонович. Можливо, через надлишкову обережність, можливо, багато розраховуючи на пам'ять – що матиме можливість пізніше свої записи заповнити" (Belina-Kędrzycki, 1918, #41, с.1).

На нашу думку, справді Ю. Беліна-Кенджицький досить обережно подає опис суспільно-політичних подій, не надаючи занадто конфіденційної інформації, яка могла б бути пізніше використана проти нього або героїв спогадів. Для реалізації дискурсивної стратегії обережності автор вдається до кількох методів:

1. фігури замовчування (те, що є у житті автора, але навмисно не згадується у тексті);
2. літота у рівні деталізації сюжету;
3. використання криптонімів.

Під останнім мається на увазі використання у тексті скорочень в іменах і/або псевдонімів з метою приховання справжніх імен прізвищ – зокрема приховання згадуваних у мемуарі дійових осіб. Цей метод декілька разів було використано Ю. Беліною-Кенджицьким на сторінках "Чорної книжечки". Для ілюстративності подамо кілька прикладів:

- *"Оселівся на Козячому болоті на самій горі у пані М. " (Belina-Kędrzycki, 1918, #46, с.1)*
- *"У цьому поєдинку з Б. з Антоновичем ніхто з нас не брав участі. Вважав, що у мовчазний спосіб у багатьох моментах погоджувались з ним". (Belina-Kędrzycki, 1918, #64, с.1)*
- *"С. запросив мене на пляшку угорського до Фукера" (Belina-Kędrzycki, 1918, #67, с.1)*

Як видно з цитат, у кожному з представлених випадків криптонім вжито у випадку згадки про конфіденційну інформацію: власницю будинку, учасника політичної суперечки та товариша, з яким автор проводив час.

Подібним чином у вже цитованому нами вище уривку про осінь автор навмисно через використання криптоніма "P." приховує інформацію про місце свого перебування з метою забезпечення більшої безпеки.

Ще однією характерною рисою польськомовної мемуаристики XIX ст., яка є, на наш погляд, властива "Чорній книжечці" Ю. Беліни-Кенджицького є використання транслітерації – написання слів іноземної мови через послуговування мовними засобами власної мови. На думку лінгвістів, зокрема Е. Есенової (Есенова, 2023), зазвичай до транслітерації вдаються маючи на меті реалізацію однієї з 3-х цілей:

- 1) для передачі текстів з мертвих мов, які мали важкодоступну або маловідому писемність;
- 2) для передачі більш доступними засобами текстів живих мов з важкою писемністю;
- 3) для передачі власних назв та неперекладних слів живих мов; (Есенова, 2023, с. 140).

Погоджуючись з подібним висновком дослідниці, не можемо не сказати про те, що нами було помічено, що у досліджуваних нами мемуарних пам'ятках (зокрема і в спогадах Ю. Беліни-Кенджицького) транслітерація виконує досить часто виконує іншу функцію. Приведемо вельми репрезентативний приклад із "Чорної книжечки" мовою оригіналу для збереження унікальної мовної системи уривка:

"Czatyj wysłuchał deklamacyi, nie rzekłszy ani słowa. Ale po skończeniu lekcyi zagadnął mię tonem trochę ironicznym w kancelaryi:

- Bardzo ładny wierszyk dał pan dzieciom dla ćwiczenia pamięci, ale wie te nadzieje, które kielkują i pną się do góry - one mogą niepotrzebni bałamucić dzieci.

*- Panie inspektorze, ależ to są nadzieje rolnika, który ma myśli kielkowanie zboża....
Takie same nadzieje ma każdy rolnik, bez względu na narodowość... chłop nasz tak samo myśli...*

- Nu, chłop, - konieczno, eto drugoje dielo... " ((Belina-Kędrzycki, 1918, #64, с.1))

Як видно у цій мовленнєвій ситуації мемуарист у розмові з інспектором, до якого відчуває негативні емоції (про що є згадки в збірнику спогадів) навмисно подає

останнє речення М. Чалого не через переклад (як першу репліку), а через транслітерацію для реалізації дискурсивної стратегії висміювання через комізм у невідповідності форми й змісту тексту. Відтак, можемо констатувати, що часом на сторінках подібних спогадів транслітерація з російської мови на польську мали на меті реалізацію дискурсивної стратегії висміювання й/та зневаги до озвученого об'єкту/ діяча, який озвучив їх.

З поданої вище інформації логічним буде зробити висновок про те, що "Чорна книжечка" Ю. Беліни-Кенджицького посідає той комплекс рис і характеристик, які властиві польськомовним мемуарам ХІХ ст., які повною мірою знайшли свій прояв через художні й стилістичні особливості твору.

Якими особливості мови автора Ю. Беліни-Кенджицького?

До лінгвістичних особливостей авторського стилю "Чорної книжечки" варто, на наш погляд, віднести вживання достатньо великої кількості димінутивів – пестливих форм слів, які виконують у тексті різні функції. Для репрезентативності подамо декілька прикладів використання димінутивів:

- "domki";
- "samiuteńki";
- "pokoik";
- "szwaczeczka";
- "jaskółeczka";
- "majątek";

Поданий нами вище перелік є далеко не повний, однак у великій мірі він є репрезентативним, оскільки у ньому використані слова з різних розділів мемуарної пам'ятки. У зв'язку з цим ми можемо констатувати незмінюваність цієї риси у творчому почерку автора мемуарної збірки.

Польська філологиня Д. Гожичка (Dorota Gorzyska) з Університету М. Коперника у Торуні у своїй праці, присвяченій пестливим формам, стверджує, що вони у комунікації виконують насамперед різні прагматичні функції, а не тільки

семантичні (значеннєві), як часом стверджують інші автори. (Gorzyczka, 2014, с.25)
Дослідниця серед функцій використання димінутивів називає 3 найбільш істотні:

1. Окреслення емоційного ставлення;
2. Зменшення ваги й/та розміру об'єкта;
3. Вираження зневаги/висміювання щодо об'єкта;

Відтак, нашим наступним завданням постає дослідження того, яку функцію подані нами димінутиви виконують у мемуарній пам'ятці. Для більшої репрезентативності варто подати ширший мовленнєвий простір – подати цитату у межах лінгвістичної ситуації, в якій це було вжито.

"O, ty moja jaskółeczko pieszczona! Jak że ty mi droga jesteś, jak droga! Główno ty moja smutna i zamyślona! O usta wy moje najdroższe! Uśmiechu ty mój najśladzsy, poranku wiosenny! - Czyż te wszystkie skarby moje, moje, przez Boga dla mnie przeznaczone, mają stać się łupem, jakiegoś łapigrosza? Czyż twoje rączyny drobne, zamiast obejmować szyję moją, będą tylko liczyć złoto dorobkiewicza? Czyż dla mnie i dla ciebie Bóg nic innego tylko smutki przeznaczył? Boże! Daj mi cierpliwość i siłę panowania nad sobą". (Belina-Kędrzycki, 1918, #61, с.1)

В авторському перекладі подана цитата має наступний вигляд:

"Ой, моя ласкава ластівочко! Як ти дорога мені, яка дорога! Моя сумна і задумлива головко! О мої найдорожчі уста! Посміхнися, мій найсолодший весняний ранок! – Невже всі ці мої скарби, мої, призначені мені Богом, мають стати здобиччю якогось пройдисвіта? Невже твої маленькі руки замість моєї шії будуть обіймати лише золото вискочки? Невже для нас з тобою Бог не призначив нічого, крім горя? Бог! Дай мені терпіння і сили володіти собою". (Belina-Kędrzycki, 1918, #61, с.1)

У цій цитаті автор використовує риторичне звернення до своєї музи – дівчини в яку він закоханий, однак з якою не може бути разом через соціальну різницю між ними. Димінутив "ластівочка" (jaskółeczka) використовується як спосіб вираження свого емоційного ставлення до об'єкта – нерозділеного кохання. На додаток, у цьому

абзаці автор використовує цілу низку прагмасеміотичних прийомів, які мають на меті надати більшого емоційного забарвлення словам героя:

- димінутив "голівонька" (głowina);
- риторичне звернення "Ой, моя ласкава ластівко! "
- використання ступенів порівняння прикметників ("найсолодші");
- рефрен "невже", який повторюється тричі.

Далі проаналізуємо використання пестливої форми "pokoik" на сторінках спогадів. Подібним чином варто розглянути вживання димінутива у ширшому контексті лінгвопрагматичної ситуації:

"Mieszkam jak król. Mam dwa pokoje skromne, ale porządnie umeblowane. Dom stary, parterowy, obszerny, a po środku piętro o kilku gościnnych pokojach: Tam mnie ulokowano. Piękny stary dwór, budowany jak zameczek na bardzo wysokim podmurowaniu, z wielkim krytym podjazdem. Okna z moich pokoików wychodzą na obszerny ogród". (Belina-Kędrzycki, 1918, #51, c.1)

В авторському перекладі цитата має наступний вигляд:

"Живу як король. У мене дві скромні кімнати, але акуратно мебльовані. Будинок старий, одноповерховий, просторий, а в середині на поверсі кілька кімнат для гостей: мене туди помістили. Красива старовинна садиба, збудована як замок на дуже високому фундаменті, з великим критим під'їздом. Вікна моїх кімнаток виходять у просторий сад". (Belina-Kędrzycki, 1918, #51, c.1)

У цій лінгвопрагматичній ситуації автор вдається до використання димінутива "pokoików" з метою з одного боку вираження свого особистого стосунку до кімнат, а з іншого – для акцентування уваги на невеликому розмірі житлового фонду. Свідченням останнього є вживання на початку цитати емоційного забарвленого прикметника "скромні", що були вжиті стосовно кімнат.

Не можна не звернути увагу на те, що у поданій цитаті двічі протягом абзацу автор вдається до такого художнього засобу як порівняння ("живу як король", "збудована як замок").

Іншою характерною рисою авторського почерку Ю. Беліни-Кенджицького у "Чорній книжечці" є поєднання різних форм художнього твору – поезії й прози, які взаємодіючи між собою, становлять унікальний твір. На сторінках "Чорної книжечки" поміж більше ніж 5-ти десятків прози вміщено 17 віршованих творів, які доповнюють нарацію автора, надаючи можливість підсилити вираження емоційного світу автора через поетичну форму.

Для ілюстративності подамо приклад з №65 номеру, в якому мемуарист пише наступне:

"Znowu mię zaczyna dręczyć moja zwykła choroba - smutek. Dziś chodziłem patrzeć na wiosenny rozlew Dniepru. Cóż to za widok olbrzymi a pełen grozy. To nie rzeka – to morze. Nad tą potęgą wody błyszczy tylko bezmiar głęboki nieba, zasianego gwiazdami.

Gdy spokojna noc szara zapada,

Tak na niebie z srebrnemi gwiazdami

Walczy księżycą twarz blada,

Jak dusza z ciężkimi myślami" (Belina-Kędrzycki, 1918, #65, c.1)

І наш авторський переклад фрагмента:

" Знову мене починає турбувати моя звична хвороба – смуток. Сьогодні ходив дивитись на весінній розлив Дніпра. Що це за велетенський повний страху краєвид. Це не річка – це море. Над цією силою води блищить тільки нескінченність глибокого неба, засіяного зірками.

Коли спокійна сіра ніч наступає

Так на небі з срібними зірками

Бореться місяць бліде обличчя

Як душа з тяжкими думками" (Belina-Kędrzycki, 1918, #65, c.1)

У цьому фрагменті катрен гармонійно доповнює прозові слова автора, які об'єднані однією наскрізною темою – вираженням глибокого смутку головного героя.

Подібним чином автор "Чорної книжечки" неодноразово через використання на сторінках спогадів власних віршів надаватиме підсилення емоційному світу наратора

для наближення до реалізації дискурсивних стратегій: смуток, жаль, радість, задоволення тощо.

На додачу до вже названих нами характерних рис, варто, на нашу думку, додати тезу про використання автором "Чорної книжечки" великої кількості фразеологізмів й порівнянь. Як відомо, фразеологізми здебільшого важко піддаються перекладу з однієї мови на іншу через розбіжності у мовних картинах світу. Відтак при їх аналізі доречним, на нашу думку, буде подавати як оригінальний варіант (в якому збережена вся гра слів й художніх засобів), так і перекладену нами українську версію.

З фразеологізмів, вжитих автором, можна навести два наступні приклади:

"Pan M. jest Marszałkiem gubernialnym - pan całą gębą" - (у нашому перекладі: "Пан М. є Губерніальним маршалком – пан повною мірою")." (Belina-Kędrzycki, 1918, #51, с.1)

"Do tej zgrabnej Ukrainki cisnęli się chłopcy jak muchy do miodu" (у нашому перекладі: "До цієї витонченої українки хлопці тиснулись, як мухи на мед")." (Belina-Kędrzycki, 1918, #53, с.1)

В обох випадках фразеологізми у реченнях додають емоційного підсилення – слугують ідентифікатором міри/масштабу описуваного явища та/або процесу.

Також, як вже було сказано, авторській мові Ю. Беліни-Кенджицького властива велика кількість порівнянь і метафор. Для ілюстративності наведемо кілька прикладів:

"Żyją bez jutra, z dnia na dzień, jak ślimaki w złocistej skorupie, którą noszą na swoim grzbiecie". (у нашому перекладі: "Живуть без завтра з дня на день як слимаки у золотистій шкарлупі, яку носять у своєму хребті") (Belina-Kędrzycki, 1918, #54, с.1)

"Trwało to sekundę tylko, a jednak dotychczas widzę te oczy i tę postać wysmukłą jak młoda topolka, i zgrabną i giętką" (у нашому перекладі: "Це тривало лише секунду, а я до цього часу бачу ці очі і цю струнку постать") (Belina-Kędrzycki, 1918, #55, с.1)

У цих цитатах підкреслені нами порівняння й метафори виконують функцію підсилення основного меседжу – вираження особистого ставлення до об'єкта з певним відтінком конотації.

Таким чином, ми можемо сказати, що структура "Чорної книжечки" Ю. Беліни-Кенджицького значною мірою визначена розвитком особистих й суспільно-політичних подій, які подаються у пам'ятці у хронологічній послідовності: від завершення гімназії до забуття й смерті.

Говорячи про дискурс "Чорної книжечки" варто констатувати, що головним об'єктом нашої текстології була мова мемуарної пам'ятки. Можна відзначити, що мові "Чорної книжечки" властиві характерні риси як загалом мемуарних творів як таких, так і польськомовних мемуарних творів XIX ст.. Ці характерні риси мають свій прояв через використання у ході написання літературної пам'ятки певних стилістичних, семантичних, лексичних й лінгвопрагматичних засобів, які характеризують ці групи джерел. Серед загальних рис мемуарів, які знайшли своє відображення у спогадах польського поета варто назвати авторський суб'єктивізм, тенденційність і ретроспективність викладу, діалог з пам'яттю, ідеалізація релевантного авторові часопростору й широка вербалізація категорії інтимізації.

Подібним чином "Чорній книжечці" властиві риси польськомовних мемуаристичних творів XIX ст. До таких рис слід віднести наступні: тісний зв'язок з історичним тлом, романтизація хронотопу, патріотизм, використання криптонімів і особлива роль транслітерації у текстах.

Разом з цим нами було виявлено, що окрім використання загальних для мемуаристики рис, "Чорній книжечці" Ю. Беліни-Кенджицького властивий авторський стиль (его-дискурс), для якого характерними деталями є активне поєднання прози й поезії, часте використання димінутивів (пестливих форм) для реалізації різних дискурсивних стратегій, велике наповнення тексту метафорами і порівняннями, які виконують важливі функції у тексті.

ВИСНОВКИ

Своєчасність поданої кваліфікаційної роботи пов'язана з актуалізацією міської проблематики в останні десятиліття на сторінках дослідницьких робіт філологів, літературознавців, істориків, соціологів й філософів під впливом жвавих урбанізаційних процесів, які зумовили те, що більшість населення світу сьогодні проживає у містах.

Визначено, що у межах міждисциплінарних міських досліджень з часом формується проблематика, присвячена аналізу уявлень про місто. Досліджуючи цей напрямок, як показало дослідження, науковці послуговуються кількома основними термінами: топос міста як система уявлень про місце і його зв'язок з реципієнтом; образ міста як сукупність характерних деталей і поглядів на місто, що має свій вияв у семантичній й символічній мові міського тексту; дискурс міста як узагальнення низки образів міста у рамках певного міського тексту або ж ряду міських текстів мемуаристів.

В українській мовознавчій науці дослідження дискурсу місту є достатньо новим напрямком, який лише відносно нещодавно розпочав своє становлення. Враховуючи це, протягом останніх десятиліть в українській науці праць, присвячених дискурсові міста, нараховується заледве два десятки. Що ж до досліджень проблеми дискурсу Києва, то у цій галузі можна констатувати наявність лише кількох наукових досліджень. Ці дослідження великою мірою характеризуються фрагментарністю викладу й невеликим обсягом, а за типом є лише науковими статтями, а не комплексними монографіями чи дисертаціями.

Досліджуючи історію мемуарів, визначено, що мемуарні пам'ятки відомі людству ще з часів Античності, однак їх активне використання у дослідженнях почалось лише у ХІХ ст. Саме тоді, як ми визначали, формується мемуаристика як окрема міждисциплінарна наукова галузь. В історії польської мемуаристики ХІХ ст. було часом найбільш плідного виробництва й поширення мемуарних джерел – значна частина яких напряму стосуються українських земель: їхні автори тут мешкали, відвідували цю територію або ж просто мали до неї

зацікавлення. У частині з таких мемуарних пам'яток можна віднайти спогади про Київ.

Проаналізовано, що польськомовна мемуаристика XIX ст. досить давно перебуває під пильною увагою вітчизняних науковців, котрі стабільно залучають окремі джерела у своїх монографіях і статтях для ширшого розуміння епохи. Щоправда, праць, в яких, оперуючи мемуарними джерелами, аналізувалась би проблема дискурсу міста є незначна кількість, що вкотре показує актуальність нашого дослідження. Віднайдено й проаналізовано понад 3 десятки (33) польськомовних мемуарів II пол. XIX, які дозволяють проаналізувати репрезентацію польського дискурсу Києва поданого часу.

Визначено, що на методологічному рівні існує ряд підходів до проблеми „прочитання” міського тексту з метою подальшого аналізу дискурсу міста – натуралістичний, структурний, феноменологічний, конструктивістський. Найбільш плідним у вирішенні завдань, поставлених перед нами у цій кваліфікаційній роботі, нами було визначено, використання структурного семіотичного підходу, використання якого має великий потенціал до аналізу знакових систем у міському тексті.

У межах роботи над 2-гим розділом кваліфікаційної роботи нами було вирішено одразу декілька завдань.

Між іншим, у кваліфікаційній роботі проаналізовано уявлення про просторову організацію київського дискурсу на прикладі аналізу топографії й районування міста. Визначено, що важливе місце в уявленнях про місто лежить в сфері топографії, яка репрезентується на сторінках творів через систему семіотичних зв'язків "суша/вода", "вершини/низини" "сакральне/профанне". Простежено, що вельми важливим компонентом конкретизації будь-якого міського тексту є топоніми: назви різноманітних споруд, вулиць, районів й будівель – це не просто перелік топонімів, це одна з основ для просторової локалізації міського простору.

У ході аналізу мемуарних джерел простежено, що у просторових уявленнях про польський дискурс Києва спостерігається образ співіснування 3 головних міських осередків (Печерськ, Поділ, Нове місто), кожний з яких має свою семантичну, прагматичну й лінгвістичну специфіку відтворення на сторінках спогадів. Окрім цього, оперуючи поданими у вибірці джерел мемуарами, ми виокремили метаобрази для кожного з трьох районів міста:

1. Печерськ як місто світської й релігійної влади;
2. Поділ як місто контрактів (розваг) й багатства (торгівлі);
3. Латинський квартал як місто освіти;

Наступним істотним завданням, яке було виконане нами у межах 2-го розділу, був аналіз лінгвосеміотичних особливостей відтворення дискурсу Києва як сакрального центру. Нами було досліджено історію появи такого дискурсу у польськомовному середовищі, що бере свій початок від Ранньомодерного часу під впливом поширення мандрівних спогадів Е. Лясоти й М. Груневеги. Ми визначили, що для цього дискурсу характерним є наявність кількох важливих структурних елементів:

- 1) відповідні локуси святості (безпосередні пам'ятки);
- 2) інтеракція з сакральними центрами;
- 3) уявлення про роль і місію;

Окрім цього, було досліджено, що для багатьох поляків, чиї спогади були нами опрацьовані, функціонування дискурсу Києва як сакрального центру православ'я означав приналежність міста до православного культурно-політичного поля.

Ми проаналізували й виявили, що у поданий період польськомовні діячі, які перебували у взаємодії з Києвом, були під впливом дискурсу "Київ - Другий Єрусалим", що знайшов своє відображення у формуванні узагальненого дискурсу "Київ – сакральний центр". Цей дискурс значною мірою визначав ставлення до міста, формуючи особливий спосіб його прочитання: прочитання міста й його ролі через відвідування православних святинь. Відвідування святинь

мало чітко визначений порядок й послідовність, яка обов'язково передбачала відвідини Києво-Печерської Лаври і Софійського собору – головних сакральних локусів у київському міському просторі. У питанні вербалізації цього дискурсу на сторінках мемуарів варто, простежено наявність різних дискурсивних стратегій, серед яких зокрема активне вживання емоційно забарвленої лексики. Понадто в межах цього дискурсу наголошувалась особня увага на непересічній важливості міста у розвитку християнства (через використання метафори "Київ колыска віри").

У межах 2-го розділу досліджено польський дискурс "Київ як втрачена батьківщина". Визначено, що ідеї й символи, які лежать в його основі, активно фігурують у зрізі польськомовної мемуаристики XIX ст.

Ключовою причиною цього, як було проаналізовано нами, була історична візія, що сформувалась серед поляків у XIX під впливом ідей романтизму. Для цієї візії, як ми визначили, були характерним формування ідеального образу Речі Посполитої й ідеї східних кресів – територій, які були відірвані від неї. До цих територій, як нами було визначено, в уявленні більшості поляків-авторів мемуарів, належав і Київ, який трактувався як "своє" й "польське" місто. До структурних елементів цього дискурсу варто зокрема віднести ідеалізацію польської історії Києва у дискурсі, присвяченому історичній довідці: автори через різні художні засоби й стратегії вдаються до спроб переконати читачів у тому, що за часів перебування Києва у складі Речі Посполитої Київ був у розвитку. Інший важливий структурний елемент цього дискурсу – це перманентні згадки про важливі для історичної парадигми мемуаристів події. До таких подій слід віднести, зокрема, сюжет про похід польського короля Болеслава Хороброго до Києва, який супроводжується інформацією про ніби-то взяття Золотих воріт останнім. Цей популярний у досліджуваних нами мемуарах мандрівний сюжет мав за мету переконати в історичній тяглоті перебування Києва під контролем Польщі (у текстах цей меседж реалізовано через опис удару меча польського короля по Золотих воротам, що на символічному рівні означає зверхність й підкорення). Іншою важливою частиною дискурсу є згадки про Андрусівське перемир'я, яке спричинило перехід Києва до влади Московського царства: мемуаристами ця подія

описується як трагічна і доленосна, оскільки в їхній візії вона означає відторгнення Києва від решти "польського світу".

Аналіз дискурсу показав те, що багатьом мемуарам властива ідея "ubi gloria" – величного міста, що перебуває в руїнах. Ця ідея на сторінках мемуарних пам'яток проектується на Київ через детальні й до певної міри гіперболізовані описи руїн у місті. Це, як було нами досліджено, може бути пов'язано з їхньою дискурсивною стратегією по актуалізації на сторінках твору думки, що у складі Речі Посполитої місто перебувало, на їхню думку, у кращому становищі.

У 3-му розділі, оперуючи методи семіотичного й дискурс аналізу, досліджено мовні й мовленнєві особливості "Чорної книжечки" Ю. Беліни-Кенджицького як вельми репрезентативного, на нашу думку, прикладу польськомовного мемуару II пол. XIX ст.

У першому підрозділі 3-го розділу ми визначили історію й контекст появи "Чорної книжечки" у світлі історичного тла. Виявлено, що, хоч пам'ятка відома широкому науковому загалові вже тривалий час, комплексної текстологічної роботи досі не було проведено. Найчастіше науковці послуговуються цією окремими фрагментами пам'ятки, в яких йде мова про важливі для їхнього наукового поля, аспекти – скажімо, дослідження дискурсу Т. Шевченка чи репрезентація життя польських засланих.

Досліджено, що структура спогадів Ю. Беліни-Кенджицького значною мірою визначена розвитком особистих й суспільно-політичних подій, які подаються у пам'ятці у хронологічній послідовності: від завершення гімназії до забуття й смерті автору твору.

Говорячи про дискурс "Чорної книжечки" варто констатувати, що головним об'єктом нашої текстології були мовні особливості мемуарної пам'ятки. Ми визначили, що мові пам'ятки властиві характерні риси як загалом мемуарних творів як таких, так і польськомовних мемуарних творів XIX ст. Ці характерні риси мають свій прояв через використання у ході написання літературної пам'ятки певних стилістичних, семантичних, лексичних й лінгвопрагматичних засобів, які

характеризують ці групи джерел. Серед загальних рис мемуарів, які знайшли своє відображення у спогадах польського поета варто назвати авторський суб'єктивізм, тенденційність і ретроспективність викладу, діалог з пам'яттю, ідеалізація релевантного авторові часопростору й широка вербалізація категорії інтимізації.

Визначено, "Чорній книжечці" властиві риси польськомовних мемуаристичних творів XIX ст. До таких рис слід віднести наступні: тісний зв'язок з історичним тлом, романтизація хронотопу, патріотизм, використання криптонімів і особлива роль транслітерації у текстах.

Разом з цим було досліджено, що окрім використання загальних для мемуаристики рис, "Чорній книжечці" Ю. Беліни-Кенджицького властивий авторський стиль (его-дискурс), до характерних рис якого можна віднести жваве використання художніх засобів (насамперед метафор й порівнянь), поєднання прозової й поетичної складових у мемуарах й часте вживання димінутивів для реалізації різних дискурсивних стратегій.

Підсумовуючи варто зазначити, що нами було доведено, що для польського дискурсу Києва II пол. XIX ст. було характерна ідея про Київ як про частину втраченої "своєї" батьківщини – найбільш східного кресового міста, яке у мемуарних пам'ятках проектувалось як "польське" місто. Також доведено, що польськомовна мемуаристика поданого часу віддзеркалює побутування дискурсу Києва як сакрального центру християнства з відповідними лексичними й стилістичними особливостями зображення на сторінках спогадів. Іншим важливим досягненням, зробленими нами у межах цієї магістерської роботи, було дослідження "Чорної книжечки" Ю. Беліни-Кенджицького з використанням методики дискурс-аналізу й семіотики, яке дозволило нам віднайти мовленнєві й мовні особливості мемуарної пам'ятки для порівняння з релевантним його польськомовним мемуаристичним дискурсом. Таке порівняння показало, що "Чорна пам'ятка" віддзеркалює найбільш характерні риси польськомовної мемуаристики поданого часу, однак разом з цим характеризується своїм оригінальними лінгвістичними й стилістичними

особливостями, які роблять пам'ятку як репрезентативної для цілої джерельної вибірки, так і самобутнім об'єктом дослідженням у науковій практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Bobrowski, T. (1979) *Pamiętniki mojego życia*. Warszawa.
2. Bohowityn-Kozieradzka, M. (1920) *Dziennik małej patrijotki*. Tarnów: Nakł. Księg. J. Pizsa
3. Budżynski, M. (1880). *Wspomnienia z mojego życia*. Poznań: druk. J. I. Kraszewskiego.
4. Chmielewski, J. (1939). *Pierwsze lata Korporacji studentów Polaków w Kijowie*. Garść wspomnień. "Niepodległość", 19(1), z. 51.
5. Chołoniewski, S. (1886). *Opis podróży kijowskiej odbytej w 1840 roku*. Lwów: Nakładem Gubrynowicza i Schmidta.
6. Czajkowski, M. (1898). *Pamiętniki*. Lwów: Nakładem księgarni Gubrynowicza i Schmidta.
7. Dobszewicz, T. (1883). *Wspomnienia z czasów, które przeżyłem*. Kraków: G. Gebethner i Sp.
8. Drzewiecki, K. (1892). *Kontrakty*. Wilno.
9. Dubiecki, M. (1909). *Młodzież polska w Uniwersytecie Kijowskim przed r. 1863*. Kijów.
10. Dubiecki, M. (1914). *Na Kresach i za Kresami: wspomnienia i szkice*. Kijów: Nakładem Księgarni Leona Idzikowskiego.
11. Dubiecki, M. (1910). *Z przeszłości. Kijów*. Nakładem Księgarni Leona Idzikowskiego.
12. Duchiniński, F. (1885). *Drugi mój 25-letni jubileusz*. Paryż.
13. Gawroński, F. (1922). *Moje przygody w roku 1863-1864 w Kijowie*. Warszawa: "Księg. Polska" Tow. Polskiej Macierzy Szkolnej.
14. Gieysztor, J. (1913). *Pamiętniki Jakóba Gieyszтора z lat 1857-1865*. Wilno: nakł. Tow. Udz. "Kurjer Litewski".
15. Groza, A. (1857). *Mozaika kontraktowa. Pamiętnik z roku 1851*. Wilno: Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego.

16. Hołowiński, I. (1853). *Pielgrzymka do Ziemi Świętej*. Petersburg: B. M. Wolff.
17. Jaworski, J. (1896). *Przypomnienia ukraińskie czyli Wiara ludu w swą przyszłość*. Paryż: w drukarni Maistrasse.
18. Jeż, T. (1936). *Od kolebki przez życie: wspomnienia*. T. 1. Kraków.
19. Kędrzycki, J. (1918). *Czarna książeczka*. Gazeta Lwowska, 1918, Nr. №38-40,44,46, 49, 50, 62-64, 68,69.
20. Kowalski, F. (1859). *Wspomnienia: pamiętnik*. T. 1. Kijów.
21. Kowalski, F. (1859). *Wspomnienia: pamiętnik*. T. 2. Kijów.
22. Kraszewski, J. (2005). *Pamiętniki*. Wrocław: Ossolineum.
23. Lasocki, W. (1933). *Wspomnienia z mojego życia*. T. 1. Kraków: nakł. Gminy Stoł. Król. Miasta Krakowa.
24. Lasocki, W. (1933). *Wspomnienia z mojego życia*. T. 2: Na Syberji. Kraków.
25. Niemcewicz, J. (1868). *Pamiętniki czasów moich: dzieło pośmiertne Juliana Ursina Niemcewicza*. Lipsk: F. A. Brockhaus.
26. Nowosielski, A. (1854). *Stepy, morze i góry*. T. 1. Wilno.
27. Olizar, G. (1892). *Pamiętniki 1798 – 1865*. Lwów: Księgarnia Gubrynowicza i Schmidta.
28. Petruszewicz-Pietraszewicz, A. (1850). *Piękny Kijów w małym obrazie*. Wilno.
29. Rawita-Gawroński Fr. (1901). *Czasy szkolne w Kijowie*. Lwów: H. Altenberg.
30. Sapieha, L. (1913). *Wspomnienia (z lat od 1803 do 1863)*. Lwów.
31. Słowacki, W. (2015). *Narracje. Wstęp, przyp. i bibliogr.:* G. Kowalski. Red. Tomu: J. Ławski. Białystok: Alter Studio.
32. Sowiński, L. (1961). *Wspomnienia szkolne i uniwersyteckie*. Warszawa: Czytelnik.
33. Tarnowski, S. (1888). *Z wakacji*. Kraków: Nakładem Księgarni J. K. Żupańskiego & K. J. Heumanna.

Література:

1. Bracka, M. (2020). Dziewiętnastowieczny Kijów oczami polskich mieszkańców i podróżników: kwestie poetyki miasta w literaturze pamiętnikarskiej. *TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*, 315-326.
2. Beauvois, D. (1994). Mit "Kresów Wschodnich", czyli jak mu położyć kres. *Polskie mity polityczne XIX i XX wieku*. Wrocław, 93–105.
3. Dudek-Mańkowska, S. (2011). Koncepcja wizerunku miasta. W Grzegorzczak, A. i A. Kochaniec (Red.), *Kreowanie wizerunku miast*. Warszawa: Wyższa Szkoła Promocji, 42-67.
4. Domańska-Nogajczyk, M., & Wójcik T. (2018). Seria wydawnicza: Kresy w Polskich Pamiętnikach i Listach 1795–1918 omówienie. *Wrocławskie Studia Wschodnie*, 211-228.
5. Gallarza, M. I. (2002). Destination Image: Towards a Conceptual Framework. *Annals of Tourism Research*, 29, 56-78.
6. Garbula, J. (2023). History of Polish Diarism. Selected Contexts. *Biuletyn Historii Wychowania*, 46, 7-21.
7. Kotler, P., Barich, H. (1991). A Framework for Marketing Image Management. *Sloan Marketing Review*, 32(2), 94-104.
8. Moralee, J. (1999) Rome's Holy Mountain: The Capitoline Hill in Late Antiquity. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190492274.001.0001>
9. Trzynadłowski, J. (1982). *Sztuka słowa i obrazu*. Studia teoretycznoliterackie. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
10. Rarot H. (2012). Filozofia miasta Kijowa. Zarys tematyki. *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, (8), 247-255.
11. Sztachelska, J. (2013). Pamiętnikarstwo. Z dziejów terminu i gatunku w XIX w., *Studia Podlaskie*, 21, 149-179.
12. Śliwowska, W. (2000). Syberia w życiu i pamięci Gieysztorów – zesłańców postyczniowych. Warszawa

13. Fairclough, N. (2004) *Critical Discourse Analysis in Researching Language in the New Capitalism: Overdetermination, Transdisciplinarity and Textual Analysis*, London.
14. Антонюк-Кисіль, П. (2011). Українська історична школа польських романтиків в історіографії. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. *Серія: Історичні науки*, (14), 194-205.
15. Артеменко, А. (2014). Онтологія топосу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». *Серія «Філософія»*, (15), 84-87.
16. Бакуж, Ю. (2016). Декілька спостережень щодо фундаментального значення наукового доробку професора Володимира Єршова. *Волинь-Житомирщина: На пошану професора Володимира Олеговича Єршова*, (27), 18-21.
17. Боклах, Д. (2016). Дефініції і взаємозв'язок категорій топосу, локусів, хронотопу міста та їх реалізація у міському тексті художнього твору. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*, (74), 249-257.
18. Бондар, А. (2021). Етнонім «малороси»: історія походження та сучасна проблематика. *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: матеріали V Міжнародної наукової конференції, У 2 ч. Ч. 2. Суми: ФОП Цьома С.П.*, 15-18.
19. Вихор, І. (2011). *Дискурс міста в українській поезії кінця XIX - першої половини XX століття*: [автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук, ТНУ].
20. Вихор, І. (2010). Дискурс міста як поняттєвий феномен. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Філологічні науки. Частина II, № 11 (198) червень*, 17-25.
21. Вихор, І. (2010). Топос міста та принципи його просторової організації в ліричному творі. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*, (18), 47-51.
22. Вихор, І. (2011) Генезис українського міського тексту. *Зарубіжна література в школах України*, (5), 62-64.

23. Гарба, В. (2015). Топос міста у творі Бруно Шульца "Цинамонові крамниці". *Київські полоністичні студії*, (26), 343-347.
24. Гирич, І. (2016). *Київ: люди і будинки*. К.: Либідь.
25. Голик, Р. (2008). Місто і його душа: образ Львова у польській та українській мемуаристиці XIX- початку XXI ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, (17), 609-617.
26. Гузенков, С. (2015). Радянський дискурс міста: дослідження краєзнавчої літератури 60-80-х років XX століття про Запоріжжя. *Молодий вчений*, (1), 34-38.
27. Доній, Т. (2010). Топос міста в постмодерній поезії України та США. *Studia Methodologica*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, Вип. Єршов, В. *Польська мемуаристична література Правобережної України доби романтизму*: монографія. Житомир : Полісся.
28. Єршов, В. (2012). Польськомовна художня література Правобережної України доби романтизму в системі української літературної таксономії. *Українська полоністика*, (9), 12-17.
29. Єршов, В. (2009). Особливості мемуаризації простору Правобережної України у творчості Міхала Чайковського. *Волинь-Житомирщина*, (18), 18-21.
30. Єршов, В. (2012). Стильові особливості правобережної польськомовної мемуаристики України доби романтизму. *Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи*. (1), 30-36.
31. Есенова, Е. (2023). Транслітерація як спосіб передачі матеріальної форми запозичених лексем. *Закарпатські філологічні студії*, 27(2), 139-144.
32. Замятин, Л. (2012). «Образ города» как категория исторических исследований: подходы к изучению. *Омский научный вестник*, (1), 27-30.
33. Затилюк, Я. В. (2020). «У витоків київського дискурсу: образ Ubi gloria» та уявлення про минуле Києва XVI початку XVII ст. *Academia. Terra Historiae*. 317– 331.

34. Каганов, Г. (2012). Масштаб городской реконструкции в зеркале искусства. *Academia. Архитектура и строительство*, (3), 25-27.
35. Копоть, І. (2016). Літературознавча наукова школа Володимира Єршова та актуальні завдання волинської музичної полоністики. *Волинь-Житомирщина*, (23), 23-26.
36. Космеда, Т. (2023). Українська Я-лінгвістика: мовна особистість Л. А. Лисиченко в персональному дискурсі (на матеріалі мемуарів «І на тім рушникові»). *Лінгвістичні дослідження*, (58), 53-78.
37. Крадин, Н. (2006). *Археологические признаки цивилизации. Раннее государство, его альтернативы и аналоги*. Волгоград.
38. Кривошеїн, В. В. (2014). Імідж міста: соціально-політичний вимір. *Грані*, (6), 76-82.
39. Линч, К. (1982). *Образ города*. М.: Стройиздат.
40. Левицький В. А. (2010). Структурні особливості у формуванні київського міського тексту. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: пам'яті академіка Л. Булаховського*, 225–232
41. Лотман, Ю. (1970). *Структура художественного текста*. М.: «Искусство».
42. Лотман, Ю. (1996). *Внутри мыслящих миров. Человек текст семиосфера – история*.
43. Любовець, Н. І. (2010). Вивчення мемуарів як історичного та біографічного джерела: до історіографії проблеми. *Українська біографістика*, (7), 66-104.
44. Маркевич, О. (2020) Державна служба у Волинській губернії у спогадах та оцінці сучасників (кінець XVIII – перша половина XIX століття). *Емінак: науковий щоквартальник*. 45-55.
45. Нагорна, Л. (2013) Образ міста: регіональні аспекти вітчизняної візуалізації. *Регіональна історія України. Збірник наукових статей*. (7). 127-146.
46. Назарець, В.М. (2013) Топос міста в поезії Бертольда Брехта. *Вісник ЖДУ імені І. Франка*. (4). 164-167

47. Николаева, Т.М. (1978) *Краткий словарь терминов лингвистики*. М.: Прогресс
48. Пирогов, С. (2013) *Контуры визуальных исследований города*. Вестн. Том. гос. ун-та. (376). 59-63.
49. Пидодня, Ю. (2004), Восприятие образа города (социально-психологический аспект). *Успехи современного естествознания*. (7). 72-73.
50. Портнов, А. (2007). Польські мемуаристи першої третини ХІХ ст. про населення включення до Російської імперії областей колишньої Речі Посполитої. *Confraternitas. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, (15), 438–446.
51. Окаринський, В. (2012). Формування українолюбного напрямку в середовищі нонконформістських течій в українсько-польському соціокультурному просторі: до кінця 1850-х рр. *Україна–Європа–Світ*, (9), 35–55.
52. Ричка, В. М. (2005). *“Київ — Другий Єрусалим”* (з історії політичної думки та ідеології середньовічної Русі). К.: Інститут історії України НАН України.
53. Савенко, С. О. (2021). Мемуари як джерело дослідження історії та родоводів мешканців (на прикладі м. Горлівка Донецької обл.). *Радіоелектроніка та молодь у ХХІ столітті: матеріали 25-го Міжнар. молодіжн. форуму*, (11), 15–16.
54. Співак, Д. (2016). Семіотика як методологія дослідження політичної урбаністики. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, (22), 3-38.
55. Сирко, І. (2017). Категорія інтимізації: традиційні й новітні аспекти інтерпретації. *Молодий вчений*, (3), 233-236.
56. Сертакова, Е. (2013). Исследования «города» в классических концепциях зарубежных ученых. *Современные проблемы науки и образования*, (4), 88-94
57. Телегін, В. (2020). Київ у світлі спогадів Ю. Беліни-Кенджицького. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку*: збірник матеріалів конференції (61), 116-122

- 58.Ткачук, О. (2016) Англійська генеза "Української школи" польського романтизму. *Київські полоністичні студії*. (28), 86-97.
- 59.Топоров, В.Н. (1995) Петербургские тексты и Петербургские мифы. *Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического*, 259 - 367.
60. Фицик, І. (2014) Мемуари польської шляхти як джерела з історії Правобережної України другої половини XVIII–першої половини XIX століття. *Чорноморський літопис: наук. журн. Чорном. держ. ун-т ім. П. Могили. Миколаїв*, (15), 73-79
- 61.Фесенко, Г. (2015) Образ міста у філософсько-релігійній традиції. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. (6), 155-158.
62. Червенко, К. (2012) Символіка міста: семіотичний підхід. *Ученые записки Таврического федерального университета имени В. И. Вернадского. Социология. Педагогика. Психология*. (4), 214-219.
- 63.Щербинина, Н. (2011) Образ города как символический конструкт. *Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология*. (3), 41-52.
- 64.Юнг, К. (1996) *Введение в сущность мифологии*. Прологомены.
65. Ярмошик, (2008) І. Польська мемуаристика першої половини XIX ст. про Волинь. *Історія. Філософія. Релігієзнавство*. (2), 72 – 75

STRESZCZENIE

Głównym celem pracy była analiza polskiego dyskursu Kijowa II poł. XIX wieku (na podstawie literatury pamiętnikarskiej).

W pracy magisterskiej poddano analizie szeroki wachlarz zagadnień związanych z analizą polskiego dyskursu Kijowa na podstawie wykorzystania polskojęzycznych pamiętników II poł. XIX wieku (ponad 30 pamiętników).

Praca składa się z trzech części.

W pierwszej z nich umotywowano potrzebę przeprowadzenia podobnego badania. Na podstawie analizy było podsumowano doświadczenia studiowania prezentowanej problematyki na kartach prac badaczy poprzednich dekad. Także przedstawiono krótką charakterystykę współczesnych opinii naukowców w kwestii dyskursu miasta. Zbadano główne podejścia metodologiczne do analizy dyskursu miasta: strukturalistyczne, fenomenologiczne, konstruktywistyczne oraz naturalistyczne. Uzasadniono wykorzystanie semiotycznego podejścia jako podejścia, które pozwala na rozwiązywanie mnóstwa zagadnień naukowych związanych z tematem dyskursu miasta. Ponadto w ramach pierwszego rozdziału umotywowano wykorzystywanie pamiętników polskich II poł. XIX w. jako obiektu badań.

Druga, zasadnicza część pracy, jest poświęcona analizie polskiego dyskursu Kijowa, czyli to jak Polacy XIX w. traktowali Kijów i w jaki sposób to przekazano w różnych środkach językowych oraz stylistycznych. Taka analiza była przeprowadzona za pomocą rozmaitych metod lingwistycznych, ale przede wszystkim przez wykorzystanie metody semiotycznej, która polega na opracowywaniu różnych symbolów w tekście. W drugim rozdziale zbadano to, w jaki sposób Polacy wyobrażali przestrzeń kijowską, podział administracyjny oraz geografę miasta. Oprócz tego zbadano językowe osobliwości kreowania na łamach pamiętników dyskursu „Kijów – centrum sakralne” oraz dyskursu „Kijów – jako część utraconej ojczyzny”. Te dyskursy są odzwierciedlone przez swoisty styl mowy autorów tekstów, co dobrze widać w świetle analizy środków językowych. Udowodniliśmy także, że polskojęzyczne wspomnienia z danego okresu odzwierciedlają dyskurs Kijowa jako świętego centrum chrześcijaństwa, z odpowiednimi cechami leksykalnymi i stylistycznymi obrazu na kartach pamiętników

Ostatnia, trzecia część pracy poświęcona jest analizie przykładowego pamiętnika – „Czarnej książeczki” J. Beliny Kędrzyckiego. Przeanalizowano historię pojawienia się pamiętnika, a także to, w jaki sposób była badana przez naukowców w ciągu stu lat. Kolejnym ważnym osiągnięciem, jakiego dokonaliśmy w ramach tej pracy magisterskiej, było zbadanie owych pamiętników J. Beliny Kędrzyckiego z wykorzystaniem metodologii analizy dyskursu i semiotyki, co pozwoliło na odnalezienie cech mowy i języka pamiętnika dla porównania z właściwym dla niej polskojęzycznym dyskursem pamiętnikarskim. Porównanie takie wykazało, że „Czarna książeczka” oddaje najbardziej charakterystyczne cechy pamiętników polskojęzycznych danego czasu, ale jednocześnie charakteryzuje się oryginalnymi cechami językowymi i stylistycznymi, co czyni notatkę reprezentatywną dla całego szeregu źródeł.